

משנות השמונים והלאה: עליית המו"לות המסחרית הגדולה

ההוצאות המסחריות הגדולות: "כתר" ו"ידיעות אחרונות"

רבות מהוצאות הספרים, שנסקרו עד כה, צמחו מתוך מניעים אידיאולוגיים-פוליטיים סוציאליסטיים או מתוך אידיאולוגיה (שיסודותיה הפוליטיים והחברתיים אינם גלויים ומוצהרים תמיד) שביקשה לקדם תרבות, כשהשיקולים הכלכליים נדחקים לאחור. מגמה זו באה לידי ביטוי כבר בראשית המו"לות בארץ. אלו מהן, ששרדו, נכנעו כל אחת בדרכה לאילוצי הקיום כדי לאזן בין שיקולים ספרותיים טהורים לשיקולי הרווח הכלכלי, שהרי האידיאולוגיה החברתית-הפוליטית והאידיאולוגיה התרבותית כפופות שתיהן לכורח הקיום. כורח זה מעלה אידיאולוגיה בפני עצמה, הדוגלת בעצם הקיום והשגשוג הכלכלי של היזם – המו"ל, לענייננו. בהיבט זה סקרנו בתי הוצאה קטנים יחסית, שאפשר למקם את מניעי הקמתן בין אלה שבאידיאולוגיה התרבותית ובין אלה שבהפקת רווחים כספיים: "אמנות", "אחיאסף", "יזרעאל", "יבנה" ועוד. אכן, במקרים רבים בשדה המו"לות קשה להבחין בין אידיאולוגיה לבין עניין כלכלי טהור. כך, למשל, נכנסה הוצאת "דביר" תחת כנפיה של "זמורה ביתן", ובמילים אחרות: ברוח האידיאולוגיה התרבותית, כפי שכינינו זאת, רכש אהד זמורה את "דביר", אך לא על חשבון העניין הכלכלי-המסחרי של בית ההוצאה שלו, "זמורה ביתן". צורך הקיום גרם להתמזגות שתי ההוצאות לאור, שהוקמו כדי לקדם את התרבות, כל אחת בדרכה: הוצאת "הקיבוץ המאוחד" עם ספרי "סימן קריאה". כך תורם כל צד את חלקו גם לקידום הספרות והתרבות וגם לעצם קיומה של ההוצאה המשותפת.

ראינו גם דוגמאות להקמת בתי הוצאה מתוך שיקולים מסחריים מובהקים: "שלגי", "מ. מזרחי", "מודן" ואף "ר. סירקיס". בתנאי התחרות הנוכחיים, שבהם יוצאים לאור בישראל כ-120 כותרי פרוזה ושירה חדשים בחודש (על-פי נתוני הספרייה הלאומית המעודכנים לשנת 2015), ורק מעטים מהם מוכרים אלפי עותקים, מפיקות ההוצאות הללו ספרים כמוצרי-צריכה לכל דבר ועניין. זה הוא סימן-היכר לתרבות-צריכה, תרבות של כלכלת-שוק. בתי הוצאה של הספרות הפופולארית הוקמו ושגשגו בתקופה שישאל חיתה באידיאולוגיה סוציאליסטית-שוויונית, ואפשר שהם היו ממבשריה של מעבר החברה הישראלית לאידאולוגיה ולמשטר הקפיטליסטיים, ואולי אף תרמו תרומה לשינוי זה.

השינוי הזה הוביל גם לעלייתם של שניים מבתי ההוצאה הגדולים בישראל, שיידונו בפרק זה – "כתר" ו"ידיעות אחרונות" (לצד "זמורה ביתן", שנדונה בפרק הקודם); והנה גם כאן נכרכים אלו באלו הישגי ניהול, שעניינם עצם קיום המפעל ושגשוגו, והישגי עריכה, שעניינם "תרבות": ספרי ההוצאות אלה הם מהמובילים ברשימות רבי-המכר, ורבים מהם מוערכים כחשובים מבחינת איכותם הספרותית ואף תרמו להחלשת ההגמוניה של ההוצאות הפועליות בספרות העברית כפי שנראה להלן. הצלחה ספרותית של הוצאה, המוגדרת כמסחרית, נובעת לעיתים קרובות מכוח השיווק שלה, המושך אליה יוצרים מובילים, ומהאיתנות הכלכלית, המאפשרת לה להסתכן ו"להמר" על יוצר, שסיכויי מכירת ספריו נראים, מלכתחילה, קטנים. "הימור" זה עשוי להיות מונע בשיקולים כלכליים מובהקים (טיפוח יוצר צעיר, פעולות נמוכה יחסית, כדי לזכות ברבי-המכר שהוא צפוי לכתוב), או בשיקולים ספרותיים: הכל בהתאם לאפיו של המו"ל.

אבל במפעלים גדולים כגון "כתר", "ידיעות ספרים", "זמורה ביתן" ו"עם עובד", שמוציאים כתריסר עד חמישה עשר ספרים בחודש, קשה להפיק, כלומר לערוך (או לתרגם ולערוך את התרגום, וכן להגיה) ולעצב היטב כל ספר וספר. כפי שתואר בפרק על הוצאת "עם עובד", ההוצאה כמו הוצאות נוספות, פתרה את הבעיה בשיטת הספריות הנהוגה גם במו"לות העולמית. כעת נסקור את ההתפתחות ואת ההישגים של "כתר" ושל "ידיעות אחרונות".

הוצאת "כתר"¹

"כתר" הוא בית ההוצאה הציבורי היחיד בישראל, כלומר, חלק ממנייתיו נמצא בידי הציבור הרחב והן נסחרות בבורסה. "כתר" החל את דרכו כבית-דפוס בבעלות המדינה, שהוקם ב-1959 כדי לשרת שני מפעלים של הוצאה לאור. האחד היה מפעל "תרגומי מדע", שעסק בתרגום מחקרים מדעיים מרוסית לאנגלית בעבור הממשל האמריקאי, ואליו הצטרף ב-1966 המפעל השני, אחד המפעלים המו"ליים הגדולים בישראל, אם לא הגדול שבהם – האנציקלופדיה בשפה האנגלית, Judaica. לאחר השלמת שני הפרויקטים הללו התפתח "כתר" כבית ההוצאה במגוון תחומים ונעשה אחד ממבשרי הגל החדש במו"לות הישראלית, הן בהיבטי התוכן והעריכה, והן בהיבטי הארגון והניהול. בשנות ה-80 רכשה הוצאת "כתר" מקום מרכזי בשוק ספרי המקור בארץ והשפיע על בניית הקאנון של הספרות העברית ובשנות ה-2000, הפך "כתר" לכוח מו"לי משמעותי כשבאמצע העשור השני למאה ה-21 כוח מו"לי חזק יותר, הוצאת מודן, קנתה את ההוצאה לאחר שזו נסיתה לעמוד בחזית המאבק מול ההוצאות הקשורות ב"צומת ספרים". כך, "כתר" היא מקרה מעניין – ומשגשג – של תהליכי איזון בין עניינים תרבותיים-ספרותיים לעניינים כלכליים-מסחריים.²

ההתחלה: מרגלים אחר ברית המועצות

בשנות ה-50 יזם טדי קולק – שהיה אז מנכ"ל משרד ראש הממשלה, דוד בן-גוריון – שיתוף פעולה עם הממשל האמריקאי ב"מפעל תרגומי מדע". עיקר

---

¹ הפרק על "כתר" מבוסס על ראיונות עם אורן מוסט, יון פדר, יפתח דקל, אליאב כהן, יגאל שורץ, שמעון אדף ועמוס עוז וכן על קטעי עתונות ועל ניתוח הקטלוג. תודה לאלון הדר על הסיוע בתחקיר.

² מידע על מצבה הכלכלי של ההוצאה עד לרכישתה על-ידי מודן בשנת 2016, אפשר למצוא במאזן החברה המתפרסם באתר "ביזפורטל" (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016):

[HTTP://WWW.BIZPORTAL.CO.IL/SHUKHAHON/BIZCOMADAF_NEW.SHTML?C_ID=197&R_TYPE=2](http://www.bizportal.co.il/shukhahon/bizcomadaf_new.shtml?c_id=197&r_type=2)

היוזמה הזו הייתה תרגום ספרות מדעית מרוסית לאנגלית לפי הזמנה מיוחדת של זרועות הביטחון, המודיעין והמדע בממשל האמריקאי באמצעות "הקרן האמריקאית הלאומית למדעים" (The National Science Foundation of America). התקשרות ייחודית זו בין ישראל למכון האמריקאי נרקמה בתקופת המלחמה הקרה, בשיאה של התחרות בין המערב לבין הקומוניזם. האמריקאים, שרצו להשיג את מרב המידע על פעילות המחקר המדעי ברוסיה, ביקשו לנצל את הידע ואת היכולות, שנמצאו בארץ כדי לאתר פרסומים מדעיים ברוסית ולתרגם אותם במטרה להפיצים בקרב קהילת המדענים במערב. הידע והיכולות הללו הועצמו עם גל העלייה מברית המועצות בשנות ה-60 וה-70 של המאה שעברה, ובו נקלטו כאן אנשי מדע רבים, ששלטו בשפה האנגלית. כדי להפיק את התרגומים הללו הוקם ב-1959 דפוס "כתר".

המטלה השיגה שתי מטרות: האחת, תעסוקה למדענים העולים מברית המועצות; השנייה – הקמת פעילות עסקית חדשה בבירה, המבוססת על ייצוא שירותי תוכן. במסגרת זו הוציאה ההוצאה כאלפיים ספרים מתורגמים, בתחומי מדעי הטבע והמדעים המדויקים. נראה כי פרסומים רבים לא תרמו תרומה מדעית רבה ותרגומם נועד בעיקר למעקב אחרי התפתחות המדע והטכנולוגיה מעבר למסך הברזל.

במסגרת ההתקשרות עם הממשל האמריקאי קיבלה ההוצאה זכות להפיץ מהדורה מיוחדת של כותרים מדעיים נבחרים בְּמותג משלה, The Israel Program for Scientific Translations (I.P.S.T.). ספרים אלו, שעסקו בביוכימיה, בכימיה, בפיזיקה, בגיאולוגיה ובחקלאות, נמכרו בעיקר בארצות המערב וקצתם נמכרו לספריות האקדמיות בישראל. הדפסת הכותרים אלו צומצמה באמצע שנות ה-70 עד שהופסקה, לאחר שהאמריקאים חדלקו להשתמש בשירותי ההוצאה, הן בשל שיקולים של כדאיות כלכלית (תרגומים כאלו כבר נעשו אז די הצורך בארצות הברית) והן בשל ההתחממות היחסים עם ברית המועצות. בספריה הלאומית נשמרים עדיין עותקים של רבים מהספרים האלו

ואפשר לראות, כי כמה גופים בשרות האומה האמריקאית הזמינו אותם, וביניהם משרד המסחר, משרד התעופה והחלל ומשרד החקלאות. מפעל התרגומים היה הבסיס הכלכלי של ההוצאה והוא נתן לה מנוף להקמת מרכזי פעילות נוספים, ביניהם ההוצאה לאור באנגלית (I.U.P. Israel Universities Press).

בעזרת הממון, שהגיע מזרועות המודיעין והמחקר של הממשל האמריקאי, שיכללה "כתר" את אמצעי הייצור בכל תחומי ההוצאה לאור והדפוס (ראו להלן סעיף מיוחד לעניין זה) ורכשה כך את היכולת להפיק פרויקטים גדולים ומורכבים ובראשם – האנציקלופדיה Judaica.

אנציקלופדיה Judaica

האנציקלופדיה Judaica החלה את דרכה בגרמניה, בשנים 1928–1934. גרמניה הייתה אז המרכז העולמי של מדעי הרוח ומלומדים יהודים רבים, שפעלו שם, השתתפו בכתיבה. העבודה הופסקה לאחר עליית הנאצים לשלטון. המטלה חודשה בשנות ה-50, בניו יורק ובשפה האנגלית, ביוזמה של אחרון העורכים המקוריים, נחום גולדמן. בשנת 1966 נמסרה המטלה לידי "כתר" ובמשך שש שנים, בניהול של ססיל (בצלאל) רוט ויורשו, ג'פרי ויגודר, עמלו בכתיבת האנציקלופדיה מאות חוקרים ועורכים בכל העולם וביניהם גרשם שלום (קבלה) ומנחם אֶלון (משפט עברי). האנציקלופדיה ראתה אור בשנת 1971, ב-16 כרכים בפורמט גדול, המחזיקים 19,000 ערכים. שלושים שנה אחרי הוצאתה לאור היא נמנתה עדיין, בידי ארגון הספריות האקדמיות של ארצות הברית, כאחד מחמישים נכסי התרבות החשובים והאיכותיים ביותר של המאה ה-20. מן הבחינה המו"לית היה זה מפעל בעל חשיבות עצומה. ההפקה הייתה מורכבת באורח יוצא מהכלל. הוצאת "כתר" השלימה אותו בקשיים מרובים, שתוצאותיהם הניהוליות והכלכליות יידונו בהמשך.

במהלך השנים 1972–1994 יצאו לאור עשרה כרכי עדכונים, שקובצו בשני מקבצים: אירועי 1973–1982 ואירועי 1983–1992. בסוף שנת 1997 יצאה לאור הגרסה הדיגיטלית ב-CD-ROM בשפה האנגלית. ב-2003 נחתם הסכם עם המו"ל האמריקאי, The Gale Group מקבוצת Thomson, לפיו הוענק למו"ל האמריקאי זיכיון להוציא מהדורה שנייה של האנציקלופדיה כאחד הכותרים של חברת-הכת שלה, Macmillan Reference USA. העורך הראשי של המהדורה השנייה היה פרד סקולניק, שהיה לפני-כן אחד מעורכי-משנה של המהדורה הראשונה. ביחד עם "כתר" הפיקה Gale עידכונים משמעותיים לאנציקלופדיה, בתחומים כגון השואה (העידכונים נעשו בעריכת פרופסור מיכאל ברנבאום מהאוניברסיטה היהודית האמריקאית), ישראל ויהדות ארצות הברית. כמו כן הורחבה והועמקה ההתייחסות ליצירות של נשים ולענייני-מגדר בהקשרים של האנציקלופדיה (עניין זה היה באחריותה של ג'ודית בסקין מאוניברסיטת אורגון). למעלה מ-50 עורכים, ביניהם חמישה זוכי פרס ישראל, פעלו בתחומים שהאנציקלופדיה עוסקת בהם וכללו בה תרומות של כ-1200 חוקרים ועורכי-מאמרים. בין העורכים והכותבים היו מלומדים ידועי שם מהארץ ומהעולם וביניהם אביעזר רביצקי (מחשבה יהודית ופילוסופיה) ומשה אידל (קבלה וחסידות).

מהדורה זו ראתה אור ב-22 כרכים, בתחילת 2007. היא מחזיקה למעלה מ-21,000 ערכים חתומים ובהם כ-2,600 ערכים חדשים ויותר מ-12,000 ערכים שעברו שינויים. בסוף שנת 2006 ראתה אור גם גרסת ה- E-book באינטרנט עבור ספריות אקדמיות ברחבי העולם.

הקמת "מפעלי דפוס כתר"

כאמור, במחצית השנייה של שנות ה-60 החלה "כתר" להקים מחלקות ייצור תוך הצטיידות במיטב תוצרי הטכנולוגיה בת הזמן. הפעילות התעשייתית התבססה בשם "מפעלי דפוס כתר" ועסקה בהפקות בעבור השוק המקומי והעולמי. בשנת 1970 רכשה "כתר" את כריכית ווינר הירושלמית, שהייתה ממוכנת. "כתר" הייתה בין ההוצאות הראשונות בישראל שהכניסו את הסדר הממוחשב הן לשירות לקוחות מפעלי הדפוס והן לשירות ההוצאה לאור. הסדר הממוחשב איפשר להוצאה לבנות אינדקס אוטומטי לאנציקלופדיות ולמדריכים והיה היתרון היחסי של ההוצאה על בתי הוצאה אחרים, שעסקו בתחום זה. היתרונות הטכנולוגיים של "כתר"³ סייעו להרחיב את פעילותה בתחומי מו"לות אחרים בשוק הישראלי ולעמוד בתחרות עם הוצאות אחרות בשוק זה. בתחילת שנות ה-70 הוחלט לרכז תחת קורת גג אחת את הפעילות של "כתר", שהתנהלה עד אז במבנים מפורזים ברחבי ירושלים. לשם כך נרכשה קרקע באזור התעשייה בגבעת שאול, וזו נעשתה במשך הזמן נכס דלא-ניידי אטרקטיבי, אשר היה חיוני ביותר בעיתות משבר.

ממו"ל מוסדי למו"ל מסחרי:

התפתחות מפרויקטים נפרדים בהוצאה לאור למו"ל כללי

בשנות ה-70, יו"ר הדירקטוריון של "כתר" היה חיים הרצוג. המעמסה העצומה שהייתה על בית ההוצאה – השלמת פרויקט ה'יודאיקה' וכן הוצאת ספרי עיון נוספים שפנו לקהל בחו"ל (ובניהם התוצרים של מפעל תרגומי המדע) ולא זכו להצלחה, הביאו את "כתר" עד משבר כלכלי, אשר דחף את הממשלה לקדם את

---

³ בשנת 1999 הכניסה ההוצאה מערכת ממוחשבת מרכזית (ERP) לניהול כלל תהליכי ההוצאה לאור, הייצור והכספים. משנת 2000 ואילך רכשה "כתר" מכונות דפוס וכריכה מן מתקדמות ביותר. ההוצאה לאור של "כתר" היא רק אחד מלקוחות המפעל ולמעשה, רוב תפוקתו משרת את מו"לים אחרים וצרכי דפוס.

מכירתה לקונצרן "כלל ישראל", בניהולו של אהרן דברת.⁴ שירותי הדפוס והמו"לות עברו אפוא לידי הבנקים והחברות ששלטו ב"כלל". זה היה השלב הראשון בהפיכתה של "כתר" להוצאה מסחרית לכל דבר ועניין.

המנכ"ל דאז, יצחק רישין, היה כפוף לדירקטוריון בראשות אהרן דברת. בין חברי הדירקטוריון, שמונו בידי "כלל", היה שר החוץ לשעבר, אבא אבן. הללו הובילו שינויים מבניים עסקיים וביניהם פיתוח הדפוס והרחבתו. כך נקבע, למשל, עקרון הפרדת מרכזי הרווח, שלפיו פעלה החברה לאורך השנים, ולפיו ההוצאה לאור ובית הדפוס הן יחידות רווח נפרדות. אך בסוף שנות ה-70 נקלעה "כתר" למשבר כלכלי חדש. אליאב כהן, שמונה להיות מנכ"ל החברה, ראה את הפתרון בחדירת ההוצאה אל שוק הספרים בישראל. מועצת המנהלים בראשות מאיר שני אישרה את המהלך ו"כתר" החלה להקים תשתית למערכת של הוצאה לאור בעברית. כהן מספר, כי ניסה לעניין סופרים ומחברים של ספרי עיון להוציא את כתביהם ב"כתר" וכי יזם את הפעלת המערכת בשיטה של העסקת עורכים חיצוניים, שיקבלו אחריות על תחום ספרותי ואשר משכורתם תתבסס על תמלוגים ממכירות הספרים שהם יערכו.

החטיבות שהוקמו בהוצאה הפכו את "כתר" לבית הוצאה ישראלי מן השורה: ספרות מקור, עיון וביקורת ספרותית (בעריכת מנחם ברינקר); מדע בדיוני; מתח (אמנון ז'קונט); ספרי ילדים (אסתר סופר); קלאסיקה לבני נוער (עדה תמיר); ושירה (דוד וינפלד). בעניין השירה ראוי לציין, שבסופו של דבר, כמו אצל מו"לים מסחריים אחרים, מספר ספרי השירה שיצאו בהוצאה היה מועט, ולא מצדיק את הצד הזה בתדמית ה"תרבות", שההוצאה ביקשה לבנות. עוד נציין את מדף ספרי העיון כמו גם ספרי בישול שראו אור בהוצאה.

---

⁴ הקשר ההדוק בין שר האוצר דאז, פנחס ספיר, ובין מי שנחשב ליד ימינו, שמונה מטעמו להיות מנכ"ל "כלל", אהרן דברת, היה גלוי וידוע.

ההוצאה, בעידודו של אליאב כהן, קיבלה על עצמה לסייע כספית לסופרים שהצטרפו אליה. שניים מהם קיבלו מימון לשהות בחוץ לארץ כדי לכתוב שם ללא ההפרעות שבחיי השיגרה: יצחק בן-נר בניו יורק ואפרים סידון בלונדון. בסוף שנות ה-70 ובראשית שנות ה-80 יצאו הכותרים הראשונים של "כתר" בתחום הספרות היפה: "אחרי הגשם" (1979) ו"ארץ רחוקה" (1981) של בן-נר; ו"גיא אוני" (1982) של שולמית לפיד. הצעדים הראשונים בעולם ההוצאה לאור של ספרות יפה היו, אם כן, מהוססים. כפי שצויין בפרק שעסק בהוצאת "זמורה-ביתן", הוצאה שאין לה שם בתחום הספרות היפה מתקשה לגייס סופרי מקור, בוודאי מקרב הידועים שבהם.

"כתר" הצליחה בתחום הספרות לילדים ולנוער (נציין את "הילד הזה הוא אני" של יהודה אטלס). עיקר ההצלחה הזאת נמצא בסדרה המצוינת לנוער, "כתרי", שהחלה רואה אור באמצע שנות ה-70 ובה פורסמו קלאסיקות כ"אוהל הדוד תום" להרייט ביצ'ר סטואו (בתרגום רפאל צ'צ'יק-אלגד), "כלבם של בני בסקרוויל" לקונן דויל (בתרגום יאיר בורלא), "קול קדומים" של ג'ק לונדון (בתרגום משה דור) ו"המלך מתיא הראשון" של יאנוש קורצ'אק (בתרגום אורי אורלב).

במקביל פעלה ההוצאה בתחום ספרי העיון והמדריכים. בשיתוף עם ההוצאה לאור של משרד הביטחון יצאה הסדרה לידיעת הארץ, "מדריך ישראל", ב-10 כרכים, שכל אחד מהם מתייחס לאזור מסוים ומלווה במפות. עוד הוציאה "כתר" את הסדרות "אדריכלות בירושלים" של דוד קרויאנקר ו"ההיסטוריה של ארץ ישראל" וכן את ה"אנציקלופדיה לאמנות הציור והפיסול" ואת האנציקלופדיה "בריטניקה לנוער".

יון פדר, שמונה לעורך הראשי של ההוצאה בראשית שנות ה-80, פעל להרחבת תחומי העיסוק של ההוצאה ולפיתוח דרכי השיווק שלה. הוא אמר בראיון: "ל'כתר' לא הייתה אישיות מו"לית ובשלב די מוקדם החלטה שלי הייתה, שאני תוקף את כל הנתיבים האפשריים בעולם המו"לות, בהדרגה." פדר,

שהיה לפני-כן כתב ועורך ב"קול ישראל" ושהכיר את החשיבות ואת ההתנהלות של יחסי הציבור ושל התקשורת, קידם את שיווק ספרי "כתר" כמוצרים מסחריים. בראיונות עם מו"לים ישראלים מסתבר, שכמה מהם מתחרים עם עמיתיהם על זכות הראשונים בהכנסת הספר כמוצר לשוק הספרים בארץ. ודאי, שהספרות הפופולארית וספרות היעץ, כגון ספרי בישול, מושתתות על צריכת ספריהן כמוצרים, אבל בתחומים אחרים בספרות העברית – ספרות יפה וספרי-איכות לילדים ולנוער, בעיקר – נראה, שהזכות הזו שמורה ל"זמורה ביתן" ול"כתר". כיום נראה כי רק מעטים, אם בכלל, יחלקו על כך התפישה לפיה ספר הוא מוצר צריכה. פירוש הדבר: מחירו נקבע בהתאם לתנאי השוק, וערכו – באמצעות פעולות שיווק כגון יחסי ציבור, שאליהן מגוייסת גם מערכת התרבות הרלוונטית באקדמיה ומחוץ לה: חוקרים, פרשנים או מבקרים. בתחילת שנות ה-80 הקימה "כתר" חברה בשם "כתר שירותי שיווק", כדי לשווק את ספרי ההוצאה בשיטות כגון טלמרקטינג, ופדר מינה אשת יחסי ציבור ודוברת להוצאה, רחל מראני, אשר קידמה את בית ההוצאה באמצעי התקשורת. יחסי הציבור היו גורם מרכזי בבניית "כתר" כמותג מו"לי, שהסופרים שלו מופיעים באמצעי התקשורת, מחוץ למוספי הספרות.

"כתר" נעשתה אפוא מותג מו"לי, אבל בתנאי התחרות, שהתפתחה עם שיווק הספרים כמוצרים מסחריים, הייתה "כתר" עצמה זקוקה ליוצר שיהיה מזוהה עמה ויקדם את תדמיתה כדי למשוך את הצרכנים למוצריה. לאנשי ספרות לא נוח לחושב על יוצר כעל "מותגים" – אובייקטים מסחריים הידועים בציבור הרחב, ומעוררים בו עמדות ורגשות – אבל בתפיסה מסחרית זוהי משמעותם של השמות הגדולים של היצירה העברית: ביאליק של "דביר", שלונסקי ולאה גולדברג של "ספרית פועלים" קפקא ועגנון של "שוקן". אם נתמקד בדוגמה האחרונה אז נזכיר מייסד ההוצאה, ש"ז שוקן, היה כידוע איש-מסחר מבריק וחדשני לפני שהקים את ההוצאה. למעשה, ההוצאה שלו הוקמה כדי להוציא את הספרים של עגנון והיא קידמה את הסופר עד שזכה בפרס נובל לספרות כשלאורך השנים היא הפיקה

והוציאה כתבים מעזבונו (ראו בשערים הרביעי והשביעי לעיל). עגנון ראוי, אולי, לתואר "מותג-על". ל"זמורה ביתן" היו מותגים מתורגמים – סופרים גרמנים שפעלו במחצית השנייה של המאה ה-20, וכשרכשה את "דביר" רכשה גם את ביאליק כ"מותג" (לעיל בשער הרביעי). נזכיר עוד את החרטה של אנשי "עם עובד" ו"שוקן" על שלא השכילו לרכוש את הזכויות על ספריו של יעקב שבתאי, אחד מהמותגים של "הספריה החדשה".

היוצר המזוהה ביותר עם "כתר" הוא עמוס עוז, שהגיע אליה בשלהי שנות ה-80 של המאה הקודמת.⁵ ההוצאה זכתה בו לאחר שהציעה לו חוזה מיוחד בו הובטחה לסופר משכורת חודשית קבועה ומכובדת. כידוע, רוב רובם של היוצרים אינם מתפרנסים מן היצירה. החוזים שלהם עם המו"לים מבטיחים להם אחוזים לא-גבוהים מהכנסות המכירה. כפי שכתבה שירי לב-ארי: "בניגוד למתרחש בארצות הברית ובאירופה, לרוב רבי-המכר בארץ (בתחום הפרוזה) אין משמעות כלכלית דרמטית מבחינת מחבריהם. גם במקרה של חוזה נדיב עם הוצאת הספרים, סופר רבי המכר הישראלי ירוויח היטב, אך לא יתעשר מספרו – במיוחד אם מחלקים את רווחיו על פני שנות עבודה. יחידי סגולה יכולים להרוויח היטב מפרסום פרוזה בישראל".⁶

---

⁵ בידיעה שהתפרסמה באוגוסט 2016, עם סגירת ספר זה, נמסרה תגובתו של עמוס עוז לעובדי הוצאת כתר לאחר שאושר המיזוג בין הוצאת "מודן" ל"כתר", קרי רכישת האחרונה על-ידי הראשונה: "אני לא פרשן לענייני מיזוגים, זה לא השדה שלי... יש לי רגשי הוקרה, כבוד ותודה להוצאת כתר, לכל עובדיה, לכל אנשי המערכת ולכל מי שעבדתי איתו. אני מקווה, במלים שכתב פעם נתן אלתרמן: 'עוד נשוב נפגש על המים'". ראו בהרחבה: בן-נון, ש. (14/8/16). "הממונים האחרונים לא ביצעו את תפקידיהם באופן שגובל בפלילים". וואלה, תרבות.

⁶ ראו בהרחבה: לב-ארי, ש. (2004, אוקטובר, 1). לא מתעשרים מזה. האלף. גלריה. המאמר של לב-ארי דן בשאלות, אם אפשר לחיות מספרות ואם המו"לים עושקים את הסופרים. המו"לים, מצדם, טוענים כי התמלוגים עלו דרמטית עם השנים ואילו הרווח על הספרים פחת עם הצטמצמות השוק.

כפי שצינינו בפרק העוסק ב"עם עובד", לא היה בידי ההוצאת הפועלים, שעוז היה קשור איתה בחוזה, להתחרות בחוזה שהוצע לסופר מטעם "כתר". המעבר של עמוס עוז בידי "כתר", כפי שמעבירים שחקן כוכב כדורגל, סימן את כוונתה הרצינית של ההוצאה למלא תפקיד מרכזי בשדה המו"לות בכלל והספרות היפה בפרט. בשנת 1989 יצא הספר "לדעת אישה" של עוז בהוצאת "עם עובד" וגם בהוצאת "כתר". ספריו הבאים, מ"המצב השלישי" ואילך, ראו אור על-ידי "כתר". מאזני ההוצאה ביחס לרווחים מסופר מסויים אינם גלויים, ואין לדעת האם מן הבחינה הכלכלית הפשוטה של מאזן רווח והפסד כספי גרידא יצא שֶׁכֶךְ העברתו של עמוס עוז ל"כתר" בהפסד להוצאה. צריך לזכור שהיו גם ספרים רבים שלא זכו להצלחה רבה וזאת בצד הצלחות גדולות כמו הספר "סיפור על אהבה וחושך" (2002) – רב-מכר גדול ויצירה מוערכת מהבחינה הספרותית, שאף זכתה בשנת 2015 לעיבוד קולנועי בסרט בכיכובה של נטלי פורטמן. אך מעבר לחשבון המצומצם הזה יש היבט כלכלי רחב יותר: הקשר של עוז עם "כתר" העניק לה את ההילה של הוצאה רצינית ומכובדת וזו הקנתה לה את האפשרות לגייס סופרים חדשים, ולהימנות עם ההוצאות המובילות בארץ, עובדה שיש לה משמעות כלכלית מובהקת.

זעזועים בבית ההוצאה: רשת חנויות "כתר", החלפת בעלויות

בשנת 1986, בניהול ההוצאה בידי "כלל", החליף יעקב פחטר את אליאב כהן כמנכ"ל "כתר". פחטר קידם הקמת רשת חנויות ספרים של "כתר". ההוצאה החזיקה כבר בנקודות למכירת ספרים כגון דוכנים בכניסה לתיאטראות, אך עיקר ההפצה הייתה לחנויות הספרים הפרטיות. פחטר שאף להתחרות ברשת המשגשגת של סטימצקי, שכן סבר, כי המוציא לאור יכול וצריך להיות גם מוכר הספרים – תפיסה שנעשתה מקובלת כיום. הוא ביקש להקים אפוא רשת חנויות גדולות וביניהן חנות דגל, כמקובל בארה"ב, ובה בית קפה, מרחב גדול, מגוון ספרים ועיצוב אטרקטיבי, כדי להעניק לקונים חוויית קנייה. אחת המטרות של הצעד הזה

הייתה יצירת אפיק שיווק ייחודי לסדרת "הספריה", שיצאה לאור על-ידי "כתר" בשיתוף פעולה עם "הקיבוץ המאוחד" ו"ספרי סימן קריאה": מינויי הסדרה היו אמורים לקבל את הספר בחנות של "כתר" שבועות אחדים לפני הפצתו לציבור הרחב. כך, לדוגמה, בשנת 1986 הופץ "עיין ערך אהבה" של דויד גרוסמן למינויים כחודשיים לפני צאתו לקהל הרחב (עוד על כך בפרק העוסק ב"קיבוץ המאוחד").

אבל פחטר לא היה האיש המתאים למימוש המיזם הזה. חסרה לו ההתמחות בהפצת ספרים ובשיווקם. החנויות שפתח, ובראשן חנות הדגל ברחוב דיזנגוף בתל-אביב, תבעו ממון רב של הוצאה. ניהול ההוצאה בכללה לא היה זהיר, וסטימצקי נקט צעדים להכרעת המתחרה שלו ופתח כמה חנויות נוספות משלו כנגד אלו של "כתר". כל אלה גרמו הפסדים כבדים להוצאה. בנוסף לזאת התרחשו עימותים בין פחטר לעורך הראשי של ההוצאה, יון פדר. פדר התפטר – במקומו באה ניבה לניר, שהייתה קודם לכן כתבת "דבר" – והוא חזר להוצאה לאחר שפחטר פוטר.

ההפסדים של "כתר" אילצו אותה למכור מקרקעין גדולים שהחזיקה בירושלים. במהלך גיוס ההון היא הנפיקה כ-26 אחוזים ממניותיה לציבור הרחב. בשנת 1990 מכרה "כלל" חלק ממניותיה לאיל התקשורת הבריטי, רוברט מקסוול, באמצעות בית ההוצאה "מקמילן", אחת החברות שהיו בשליטתו. ההחלטה הראשונה של מקסוול הייתה הדחת פחטר ומינוי לארי ליפמן מחברת "מקמילן ארה"ב" כמנכ"ל, ואורן מוסט כמ"מ המנכ"ל. לאחר מותו של מקסוול (1991) רכשה החברה הירושלמית "ארלדן", המנוהלת בידי משפחת רשף, את רוב מניות "כתר" והחזיקה במניות החברה עד שנת 2016, אז נמכרה ההוצאה להוצאת מודן, כשהמיזוג אושר באופן פורמלי בחודש אוגוסט באותה שנה.

ספרים כמפעל כלכלי

לאחר שרכשה "ארלדן" את השליטה ב"כתר" מונה אורן מוסט מונה להיות המנכ"ל. (הוא נעשה לימים משנה לנשיא חברת "סלקום"). בראיון עמו הוא אמר:

ההסתכלות שלי הייתה, שמדובר בחברה שמפיקה ומייצרת מוצרים בתחום ההוצאה לאור. וצריך להתייחס לכל ספר כמוצר. זאת היתה אמירה לא פופולארית. הממסד התרבותי והספרותי טען מה פתאום משתמשים בשפה כלכלית לספרות אני רואה את העסק דרך משקפיים של שיווק. והשיווק מבוסס על מוצרים, צרכי לקוח וערוצי שיווק, הפצה ותמחור. זה מכתוב הסתכלות אחרת על כל בית ההוצאה (ראיון אישי,

2004).⁷

ואכן, המדיניות של מוסט – בשעה שיון פדר מילא שוב, כאמור, את תפקיד העורך הראשי של ההוצאה – הבריאה את ההוצאה מהבחינה הכלכלית. הוא נקט שני צעדים עם כניסתו לתפקיד: התנתקות מרשת החנויות של "כתר" (25 חנויות ונקודות למכירת ספרים), וצמצום דרסטי של מספר הכותרים החדשים היוצאים מדי שנה (כ-150 עד אז). מוסט טען, שאין היגיון כלכלי בהוצאת למעלה מכמה עשרות כותרים בשנה וזאת, כדבריו, מפני שהשוק אינו יכול לקלוט כמות גדולה של מוצרים חדשים בכל שנה.

מוסט, כמו קודמיו, דרש שלכל עורך בהוצאה תהיה אחריות כלכלית ולא רק ספרותית, בתחומו, אך נראה, שהוא היה תקיף מהם בעמידתו על מילוי הדרישה הזו. "כל החלטה על כותר חדש והדפסה חדשה", הוא מספר, "עבדה על בסיס של שיקולים כלכליים גרידא. זה הבדיל את 'כתר' משאר התעשייה, בה היו הוצאות ספרים רבות מנוהלות על בסיס מחויבות לספרות העברית וההתיישבות העובדת. בעקבות זאת, כל ספר טופל בדרך אחרת וקיבל את מלוא תשומת הלב הן בתחום

---

⁷ ראיון עם אורן מוסט ערך אלון הדר ב-11 במרץ 2004.

השיווק ויחסי הציבור והן בתחום העיצוב. העורכים החדשים גם היו אמורים לעמוד בלוחות זמנים. העורכים החדשים היו עובדות החיים בחברה. לא היתה לנו ברירה: 'כתר' הייתה חברה ציבורית ועמדה על סף פשיטת רגל". מדיניות הניהול של מוסט לא הביאה לירידה באיכות הספרותית של תוצרי "כתר". מוסט וחברי ההנהלה חשבו, שטיפוח הספרות העברית המקורית הוא אסטרטגיה כלכלית נכונה. הביטוי העיקרי לכך היה עידוד סדרת "צד התפר", שהסעיף הבא עוסק בה.

"צד התפר"

כמובן, סיפורה של "כתר" אינו רק סיפור כלכלי של מניות ובעלים. באמצע שנות ה-80, בתקופת אליאב כהן כמנכ"ל ויון פדר כעורך ראשי, הצטרף להוצאה עורך ספרות המקור, יגאל שוורץ, שהיה אז דוקטור צעיר מן החוג לספרות באוניברסיטה העברית.⁸ ב-1989 החל לערוך את הסדרה "צד התפר", שפעלה עד 1995.

הסדרה נועדה ליצור קו ספרים מזוהה – גם בעיצוב, שהיה ניכר על המדפים בחנויות – כתשובה של "כתר" לספריות של "עם עובד" ושל "הקיבוץ המאוחד". בסדרה ראו אור 49 ספרים של סופרים ותיקים וידועים (עמוס עוז, אהרן אפלפלד, רות אלמוג, יצחק בן-נר, דוד שיץ) לצד סופרים שהסדרה נתנה להם הזדמנות ראשונה לפרסום. "צד התפר" - בניגוד ל"ספריה" בעריכת מנחם פרי ול"ספריה לעם" של "עם עובד" בשעתן - לא הייתה סדרה למנויים. הספרים שלה עוצבו בתבנית מיוחדת (12X20 ס"מ, כריכה לבנה, עמוד מתוך הספר בהדפסה חלשה משמש כרקע לשם הכותר, לשם המחבר ולשם הסדרה). הבדל נוסף בין סדרה זו

---

⁸ גילוי נאות: שוורץ היה מעורב בגלגולו הראשון של פרויקט המחקר הנוכחי על המו"לות העברית. פירוט על כך ברשימת התודות לספר זה. שוורץ הוא כיום כפרופסור במחלקה לספרות עברית וראש מכון "הקשרים" באוניברסיטת בן-גוריון. בתחילת שנת 2007 עבר שוורץ לערוך בהוצאת "כנרת זב"מ". חלק מהיוצרים שעבד עמם ב"כתר" עבורו עמו ל"כנרת זב"מ" ואחרים הצטרפו להוצאה ההיא כדי לעבוד איתו; ביניהם: אהרן אפלפלד, גבריאלה אביגור רותם, איריס לעאל, רות אלמוג וסמי מיכאל, שהיה לפני-כן מעמודי התווך של "עם עובד".

לאחרות היה, שהיא עסקה בספרות עברית בלבד והתמקדה בקולות שונים מהזרם המרכזי המודרניסטי. עורך הסדרה, יגאל שוורץ, חתם בשמו המלא על הטקסט, שכתב על גב הספר, וביטא כך הצהרה לא רק על איכות הספר – החתימה היא מעין תו תקן לכותר – אלא גם על מקומו של העורך בספרות ובתרבות. חתימתו של שוורץ בשמו המלא הופיעה גם כניגוד לחתימה המקבילה של מנחם פרי – ראשי התיבות מ. פ. – על גב הספרים שהוא ערך.

"צד התפר" הייתה, בין השאר, תוצאה של סגירת סדרת "הספריה" המשותפת ל"כתר" ול"סימן קריאה". "הספריה" חדלה להתקיים כשמנחם פרי ניתק את הקשר שלו עם "כתר" משום שלא יכול לעבוד עם יעקב פחטר ועם ניבה לניר ועקב חילוקי דעות בינו ליגאל שוורץ (ראו בסעיף 'הקמת "הספריה"', שער חמישי, עמ' 358 ואילך). לכאורה, אפשר להתפלל על סדרה כ"צד התפר" צמחה בהוצאה מסחרית דווקא, אך יש לזכור את העניין של "כתר" – עניין כלכלי, בסופו של דבר – למצב את עצמה כבית הוצאה איכותי, כפי שראינו בפרשת "רכישת" עמוס עוז.

באופן רשמי, הספרים הראשונים שראו אור בסדרה הופיעו בשנת 1989 בסדר הזה: "לדעת אישה" של עמוס עוז, "ברנהרט" של יואל הופמן, "קאטרינה" של אהרן אפלפלד, "תעתועון" של יצחק בן-נר, "צבעונים אחינו" של עמוס קינן ו"אגדת האגמים העצובים" של איתמר לוי. הכותרים הבאים בסדרה הוסיפו והציעו מגוון קולות ונרטיבים. שמה של הסדרה, כמו רוחה, נבע מתוך ספרו של אברהם הפנר, "כולל הכל", שנערך אף הוא בידי יגאל שוורץ וראה אור בשנת 1988, שנה לפני שהחלה "צד התפר" לפעול. זה הוא ספר עצום ממדים גם בכמות (למעלה מ-600 עמודים צפופים בפורמט של 21x14 ס"מ כולל עמוד ריק) וגם בסוגות ובאופנים של כתיבה: רומן במכתבים, מחזה, תסריט, חשבונות ישנים, יחד עם הערות ארס-פואטיות רבות. הוא נפתח במכתב שכותרתו "צד התפר" – הצהרת כוונות ופיגום" ובו כותב "יוחנן המכונה אדגר, המכונה שכטר, המכונה הפנר,

המכונה שלאכט) אל (אנטי-)גיבור אחר בספר, הניאל ארליך, המכונה דינו. באמצע המכתב כותב שכטר:

בכלל, אני הולך לכתוב על דור של צברים, גולים בני גולים – הכל בקנה מידה של רכילות, קל נעים וטוב. כשאני מגרד קצת, מיד אני צונח אל חורים שחורים וקורקבנים הפוכים. די. לא די. עוד משהו. שמתי מעקה. מחרדה. אני מתכנן הגנות ומבטיח גם להשתמש בהן. במשך כמה זמן, למשל, השתעשעתי באפשרות להראות גם את "צד תפר" – מה שאני עושה ממש ברגע זה – אלא שהרעיון היה להראות את צד התפר לכל אורך הספר. לכתוב את הסיפור ולכתוב כל הזמן גם את סיפור הסיפור, את אופן הכתיבה, את הלמה ואת האיך, להראות כל הזמן לקורא (ובהזדמנות זו לכותב) את צד התפר של החליפה היפה. רציתי לכתוב "של החליפה הקשה", אבל אין דבר כזה – חליפה קשה. וכל צד התפר הנ"ל כדי להרגיע, להדחיק, לייבש מאימות ומוראים. כמו שאומרים לילד באולם הקולנוע האפל והמאיים: "זה רק סרט". למשל יכולתי לחלק את הספר לכל אורכו, כל הזמן, לצד התפר ולצד החיצוני, פיזית. שיהיה הספר מקרא מפורש. לחלק כל דף לרוחבו, לחלק עליון ובו סיפור המעשה, ואולי גם יופיע סיפור המעשה באותיות שמנות יותר ולחלק התחתון, ובו פירוש או שניים. אחד מקרא ושניים פירוש [...] (עמ' 7).

אפשר לקשור את הצהרת הכוונות של הפנר ב"צד התפר" שלו לאופנת הלבוש שהייתה רווחת באותה תקופה, בה נהגו ללכת עם חולצות הטי הפוכות, כלומר, התפרים היו מופנים כלפי חוץ, "צד התפר" היה גלוי. ניתן לראות באופנה זו Self-reference של התוצר, המבליט את התיבות, את היעשותו, ולא את נוכחותו הסופית, השלימה, המראה את חיצוניותה בשעה שהפנים מוסתר. כך הוא מרכז פומפידו בפרזי, שצנורות המים, הביוב, האורור וגרמי המדרגות הנעות שלו חשופים ומובלטים באמצעות צבעים, בצד החיצוני של הקירות, כחלק מהאסתטיקה ומההצהרה האדריכלית שבמבנה. האדריכלות, הספרות ואופנת

הלבוש הדהדו את המגמה הפוסט-מודרנית, אשר בה, תשומת הלב למעשה היצירה אינה נושא המשולב ביצירה כדי לשרת אותה מתוכה, כפי שהיו מבעים ארס-פואטיים בתוך יצירות מאז ומעולם, אלא היא – כתחבולה של חשיפת התחבולות של היוצר בידיו הוא – באה לפרק את היצירה מתוכה ולהפנות את המבט לתהליך היפנותה ולתוצרי התהליך הזה בעת ובעונה אחת. כך, התוצר נראה כתרכובת של חלקים – שאינם עולים תמיד בקנה אחד – ולא כישות שלימה, אחידה וגמורה. גם המרחב, או ההקשר, שהיצירה נתונה בו, אינו עוד בגדר שלימות מובהקת בסגנונה ובתפיסת העולם והאמנות: הוא נפתח לריבוי קולות ונרטיבים.

על המגוון הזה בספרות העברית הצביע שוורץ בגליון השלישי והאחרון של כתב-העת, "אפס שתיים", שערך יחד עם צרויה שלו. במסה הקצרה, "הסיפורת העברית, העידן שאחרי",⁹ הראה שוורץ, כי המטא-נרטיב הצינוני המודרניסטי, שאפיין את הספרות העברית עד לשנות ה-80 ובעיקר את ספרות דור המדינה, מתפצל ובמקומו קמים חמישה נרטיבים חלופיים, המערערים על ההגמוניה שלו, ובהם הנרטיב השבטי-יהודי-קיומי, הנרטיב הפמיניסטי, הנרטיב המתילד, הנרטיב האנדרוגיני המטשטש את הדיכוטומיה המגדרית גבר/אשה, והנרטיב/אנטי-נרטיב הכאוטי-מיסטי.

המסה הזו של שוורץ הינה המצע הרעיוני-העריכתי של הסדרה "צד התפר". בבחינת הניהול של הוצאת "כתר" איפשר אותו המצע לטפח סופרים – שמותיהם יצוינו להלן – שיצירותיהם מאופיינות במידה זו או אחרת עם אחד הנרטיבים שנמנו בו. בהיבט נוסף אפשר לראות את "צד התפר" כנקודת-ציון לקץ ההגמוניה של הוצאות הפועלים – ובמיוחד "עם עובד" ו"הקיבוץ המאוחד" – על הספרות העברית היפה. כבר ציינו את המעבר של ס. יזהר ל"זמורה ביתן" ואת רכישת "דביר" (שהיה לה חלק בהגמוניה המוקדמת יותר על הספרות העברית) בידי אותה

---

⁹ שוורץ, י. (1995). הסיפורת העברית, העידן שאחרי אפס שתיים, אפס שתיים, 3, 7–15.

ההוצאה. "כתר" העבירה מ"עם עובד" את עמוס עוז והקימה את "צד התפר", שהייתה אבן שואבת לחבורה של יוצרים. חלקם דעכו לאחר שהסדרה חדלה מלהתקיים, אבל הופעתם הייתה חלק מריבוי הקולות החדשים בספרות העברית ונטלה חלק בהתפתחותה של ספרות זו; אחרים עברו להוצאות אחרות. כך, לדוגמה, איל מגד, שנודע כמשורר ופרסם בסדרה את הרומן הראשון שלו, "ברברוסה" (1993), עבר ל"הוצאת ידיעות אחרונות". צרויה שלו, שפרסמה בסדרה את "רקדתי עמדתי", עברה להוצאת "קשת" – שעל-ידיה נחלו ספריה הצלחה – וחזרה ל"כתר" בשנת 2006, כדי לפרסם בה ולשמש כעורכת ספרות מקור.

אחד המסרים של הסדרה בא לידי ביטוי בהוצאת יותר מספר יחיד של יוצר, גם אם ספרו הראשון לא זכה בהצלחה מסחרית מסחררת: לאה אילון ("הבלתי מוסריים", "משהו קיומי"), אריה אקשטיין ("דודה אסתר", "רחוב דולנה"), יצחק בן-נר ("תעתועון", "בוקר של שוטים", "דובים ויער"), יצחק בר-יוסף ("חדר מלחמה", "ונוס"), חנה בת-שחר ("ריקוד הפרפר", "לקרוא לעטלפים"), יואל הופמן ("ברנהרט", "כריסטוס של דגים", "גוטפרשה"), אברהם הפנר ("כולל הכל", "ספר המפורש", "אללים"), איתמר לוי ("אגדת האגמים העצובים", "אותיות השמש ואותיות הירח"), ראובן מירן ("דרומית לאנטרטיקה", "מרק צבים לארוחת בוקר") עמוס עוז ("לדעת אישה", "אל תגידי לילה", "המצב השלישי"), דוד שיץ ("העשב והחול", "אבישג", "שבע נשים").

הסדרה פרסמה אמנם ספרים של יוצרים ותיקים ונחשבים כעמוס עוז וכאהרן אפלפלד, אך ניסיון המהפכה האמיתי היה בהוצאת יצירותיהם של הסופרים הצעירים. שוורץ:

רציתי ללכת על מהלך גדול. מהפכה דרך המסד. לטפח את המגמות החדשות. לשמש תיבת תהודה לקולות רבים. ספרות חדשה שתצא נגד הספרות הממסדית. הספרות החדשה הייתה הרבה יותר מינית, היה בה הומור, גרוטסקה, היא היתה פחות נפוחה. מהפכה לא הייתה רק בשפה.

נשברה ההיררכיה של מה חשוב ומה לא חשוב. לא רציתי להביא להוצאה סופרים, חשובים לכשעצמם, כמו מאיר שלו, או דויד גרוסמן, אלא לטפח כיוון אחר. זה היה הקו שכיוונו אליו, והמהלך לא היה מקרי. אנחנו נתנו לו "הכשר" וכיוון והסופרים יצרו. 1986 היתה שנת המהפכה והמגמה הזאת נמשכה עד תחילת-אמצע שנות ה-90.

צריך לזכור, כי בשונה מן המצב בעשרים השנים האחרונות, לא היו הוצאות ספרים אלטרנטיביות רבות. "כתר", למרות היותה הוצאה מסחרית, נקטה מהלך הרפתקני מן הבחינה הכלכלית כשהשליכה את יהבה על יוצרים שאינם מוכרים ועל כיוונים ספרותיים פורצי-דרך. מעניין לקשור בין האסטרטגיה של ההוצאה – אתגור המרכז מן השוליים – לבין מיקומה בירושלים, בשעה ששאר בתי ההוצאה פעלו במרכז הארץ ובעיקר באזור תל-אביב.

חילופי גברי בניהול ובעריכת ספרות המקור

כאמור, עשרות הספרים שערך שוורץ קידמו את המגמה הפוסט-מודרנית, שהנרטיבים שלה פורטו במסתו דלעיל; הם תרמו תרומה חשובה לספרות העברית והרחיבו גבולותיה. המהלך הזה כקו ברור נקטע בשלהי שנת 1994, עת פרש יגאל שוורץ מהעריכה ב"כתר" וחיים פסח מונה במקומו. אחרי כן, באותה שנה, עזב מוסט עצמו את ההוצאה ואליאב כהן חזר לתפקיד המנכ"ל.

הפרישה של שוורץ מ"כתר" הייתה מלווה בביקורת על ההוצאה, ביקורת שהדהדה את החשיבות, שמעמדו של העורך זכה לה בתודעת הציבור. במידה ניכרת נקנה המעמד הזה בשל ההתנצחויות של שוורץ עם עורך "הספריה החדשה", מנחם פרי, באמצעי התקשורת. כך כתב מיכאל הנדלזלץ בטורו במוסף "ספרים" באוגוסט 1994, בטקסט שממרחק של למעלה מעשרים שנה, מעורר געגוע (גם אם יש בו האדרה נוסטלגית), לתקופה בה חילופי עורכים עוררו סערה, ויש בו ללמד על אחת מתקופות השיא ברפובליקה הספרותית העברית, טרום העידן הדיגיטלי:

בראשית השבוע שעבר הודיעה הוצאת "כתר" כי העורך, יגאל שוורץ, פורש משורותיה כדי להתמסר לעניינים אקדמיים. את שוורץ יחליף

בכתר חיים פסח, עורך הסיפורת בהוצאת "זמורה-ביתן" [...] שוורץ ערך בכתר כ-100 ספרים, כ-40 מהם בסדרת הפרוזה העברית "צד התפר" שאותה יזם וערך. במסגרת סדרה זו התפרסמו ספריהם של עמוס עוז (אף כי לא שוורץ היה האיש שהביא אותו ל"כתר" מ"עם עובד") ואהרן אפלפלד (ששוורץ כותב עתה ספר עליו). אבל עיקר סדרת "צד התפר" היה הוצאת ספרים ששיקפו את טעמו המיוחד: טקסטים שנהוג לכנות "פוסט-מודרניסטים" מצד התוכן, שהיה ברובם גם חידוש טיפוגרפי, וכן ספרים שהתקבלו כ"אקזוטיים" בגלל המציאות שייצגו. שוורץ אומר כי את המהלך האסתטי שיזם בעריכה ימשיך עתה באקדמיה ובביקורת, גם במוסף זה. נכון אמנם שספרים אלה לא זכו להימכר בהמוניהם, אבל, כידוע, ערכו של עורך להוצאת ספרים נמדד לא רק במכירות, אלא בתרומה לתרבות. על החשיבות לתרבות עוד מוקדם לדבר, אבל אין ספק שלשוורץ היה תפקיד לא מבוטל בהאדרת מעמדו הפומבי של העורך. לא מעט בזכות פעולתו בתחום זה זכתה הידיעה על החלפתו לכותרות הגדולות [...] מעמדו הפומבי של חיים פסח, עורך סדרת "עמודים לספרות עברית" בזמורה-ביתן (המקבילה ל"צד התפר" בהיותה סדרת סיפורת עברית לא למנויים) צנוע בהרבה מזה של שוורץ, אך אברהם יבין (מ"עם עובד"), למשל, היה צנוע הרבה יותר. לא פסח גילה את אתגר קרת (שספרו הראשון יצא במסגרת "סדרה לבנה" בעריכת חנן חבר ומוקי רון בהוצאת "עם עובד"), אבל הוציא את ספרו המצליח השני, וגם ערך את ספריה של עירית לינור. כל הוצאה היתה שמחה לקבל ועצובה לאבד עורך עם רקורד מסחרי כזה, אם כי גם לזכות פסח נזקפות הצלחות ספרותיות... שני העורכים ראויים לכבוד ויקר, אבל חוששני שהמניה של "כתר" עלתה בבורסה בימים האחרונים לא בגלל החילופים.

הכיוונים שהתווה שורץ הדהדו בבתי הוצאה אחרים ונחלשו ב"כתר", הגם שחיים פסח הביא עמו להוצאה שני "נכסים", המזוהים עם הכיוונים הפוסטמודרניים, אורלי קסטל-בלום ואתגר קרת. הנרטיבים שציין – חלקם, לפחות – נשמעו מתוך ספרי ההוצאה אחרי פרישתו, אבל בקולות אחרים לחלוטין, שמשכו קהל קוראים רחב. כך, לדוגמא, הנרטיב הנשי נשמע עתה בקולות של גפי אמיר, של אלונה קמחי, של גיל הראבן, של סוזן אדם ושל נעמי רגן. הקולות הצעירים החדשים היו של שמעון אדף, של אריק גלסנר, של אופיר טושה-גפלה, של עינת יקר, של יואב אלוין ושל הגר ינאי. במקביל הוציאה "כתר" ספרות מקור פופולארית יותר, כגון שני ספריו הראשונים של רם אורן ("פיתוי", "משחק מכור"). על אורן יורחב הדיבור בפרק העוסק בהוצאת "קשת".

בתחום הספרות המתורגמת צמצמה "כתר" את מספר הכותרים שהוציאה וזאת בגלל היתרון היחסי של ההוצאות האחרות, אשר הפחית את כדאיות ההשקעה של ההוצאה בתרגום. רוב הכותרים המתורגמים שלה נחשבו הימור בטוח – "פסוקי השטן" של סלמן רושדי, למשל – אבל היא הוציאה גם כותרים מכירים פחות, מתורגמים משפות שאינן מרכזיות באירופה ובאמריקה, אלא מהונגרית, מתורכית, מיפנית, מיוונית, מנורווגית ועוד, וביניהם "האלכימאי" של פאולו קואלו. הצלחתו המהירה, המפתיעה, הייתה ממבשרי "העידן החדש" בישראל.

כבר ציינו את החטיבות ואת הסדרות, שהפכו את "כתר" לבית הוצאה ישראלי כללי במלוא מובן המילה. במקביל המשיך פדר, העורך ראשי, לטפח את סדרות ספרי העיון והמדריכים. בולטים ביניהם מדריכי הטילים והטבע כגון מדריך הפרחים, מדריך הזוחלים, מדריך חופי-הים ומדריך הציפורים. הסדרות נארזו בעיצוב מושך, בצבע מלא, ונוחות השימוש בהם לא הייתה אופיינית לספרים שיועדו לשימוש בשטח. ההוצאה פנתה למוסדות גדולים ולוועדי עובדים והציעה להם לרכוש את הסדרות כשי לחג, ממש כפי שמשווקים בקבוקי יין (ומה תמים נראה כעת מפעל "הספריה לעם", שלא נשא רווח מוועדי העובדים בשנות ה-60 וה-70, כאשר שיווק להם ספרות משובחת).

המערכת והסופרים של "כתר" בשנות האלפיים

בשנת 1997 מונה יפתח דקל להיות מנכ"ל ההוצאה והוא החליף את רוב הסגל הבכיר: בשנת 2000 פינה חיים פסח, עורך הפרוזה, את מקומו לעורך הצעיר שמעון אדף (פסח עבר להוצאת "בבל" ומשם ל"ידיעות אחרונות"); במקום עורכת התרגום, פביאנה חפץ, באה אורנית כהן-ברק, והעורך הראשי, יון פדר, הוחלף בצביקה מאיר.

דקל אמר כי הוגדר מחדש התמהיל המיוחד, המחויב בהוצאה לאור, בין הפקות שמטרתן יצירת רווח לבין הפקות שמטרתן יצירת תרבות:

בשביל להגשים את החזון שלנו של הוצאה המטפחת תרבות ומובילה באיתור קולות חדשים וכשרונות צעירים אנחנו חייבים להיות תחילה הוצאה בריאה כלכלית... אנחנו רוצים לקבוע את התוכן שלנו בעצמנו ולא להיות מוגבלים. כדי להוציא ספרים טובים אנו משקיעים כסף רב, ראשית כל באיתור כתבי יד טובים בארץ ובעולם, ואחר-כך משקיעים באיכות העריכה, התרגום וההפקה. המחשבה, שהוצאת ספרים רווחית ואיכותית זה דבר והיפוכו, היא שגויה. לעורכי התחומים בכתר יש אישור מראש להוציא לאור ספרים חשובים וקאנונים גם אם אינם רבי מכר. חלק מספרות המקור שלנו פונה ביודעין לשוק קטן בלבד. קהל אוהבי הספר, היודע להעריך ספרות יפה, דיוק בתרגום ועריכה קפדנית הוא הקהל אליו אנו פונים. אנחנו מוציאים ספרות שאנחנו אוהבים ונהנים להוציא.

צריך לזכור כי סוג כזה של הצהרות נשמע תדיר מפיהם של מנהלי הוצאות. דקל דחה ביקורת, הטוענת שבתקופתו החלה "כתר" משקיעה בסופרים "בטוחים" ו"אופנתיים" ומצמצמת בעידוד סוגות וכוחות-יצירה חדשים. לדבריו, "כתר" השקיעה כסף רב בהקמת מערך של לקטורים ועורכים ספרותיים. "כהוצאת ספרים", אומר דקל, "אנו רעבים לכישרונות ולספרים חדשים. אנו מקפידים על אפיון של הוצאה צעירה, דינמית, מחדשת ובעלת אמירה. כשמגיע כשרון להוצאה אנו נחתים אותו גם אם הוא לא ידוע".

דוגמא לכך הם ספריו של סייד קשוע, "ערבים וקדים" (2002) ו"ויהי בוקר" (2004). קשוע מצא ב"כתר" בית טוב לספריו הן בצד הכלכלי והן בצד העריכה. הוא הגיע אל הכתיבה דרך העיתונות. הצלחת הטורים שלו במקומון הירושלמי, "כל העיר", הניבה הצעה, שיעבור אל "ידיעות אחרונות" אך זמן קצר לפני שעמד להתחיל לכתוב ל"ידיעות" בוטל החוזה. כך סיפר לנרי ליבנה: "אני עד היום לא יודע אם מה שקרה קרה כתוצאה מהמלחמה בין 7 ימים' לעורך של העיתון או כתוצאה מהדעות שלי, אבל מה שקרה מבחינתי היה איום ונורא וזה התחיל את כל המרירות שלי כלפי עולם העיתונות והמקצוע הזה. מצאתי את עצמי פתאום בלי 'כל העיר' שבו דווקא אהבתי לעבוד, וגם בלי 'ידיעות'. 'ערבים וקדים' עוד לא יצא ואני נשארתי בלי כלום". למזלו הוצעה לו משרה בעיתון "העיר", "כשהטור שלי מתפרסם במקביל גם ב'כל העיר'. כך ש'כל העיר' ו'העיר' וגם הרשת משתתפים בשכר שלי, שגם ככה לא היה בשמים". נכון לשנת 2016, מזה מספר שנים יש לקשוע טור קבוע במוסף "הארץ".

ההצעה של "ידיעות אחרונות" לא הייתה האחרונה שקיבל קשוע. מו"לים פנו אליו בהצעות לשלם לו מקדמה בעבור ספר שיכתוב ושיוציא על-ידיהם. הוא בחר ב"כתר" וכך כתב את "ערבים וקדים", "גם משום שהמקדמה שנתנו לי נראתה לי מתאימה מבחינת הסכום שהייתי זקוק לו ובעיקר משום שאני מאוד מעריך את שמעון אדף [עורך ספרות המקור של הוצאת "כתר" באותה העת]". (הארץ, 9 בינואר 2004). קשוע זכה בפרס ראש הממשלה לשנת 2004.

סייד קשוע הוא דוגמא לנטייה בעולם המו"לות כיום: מתן במה לאנשים, שכשרון הכתיבה שלהם הוכר באמצעי התקשורת הכתובים והמשודרים. הכרה זו בונה את קידום המכירות של ספריהם ואת יחסי-הציבור של ההוצאה, הקולטת אותם (כך ראו אור ב"כתר" ספריהם של אמנון דנקר, של גפי אמיר, של אהוד אשרי, של שי גולדן, של אבישג רבינר, של הגר ינאי, של יאיר לפיד ואחרים, בנוסף לספרים של קשוע). כמה מאותם כותבים התגלו אמנם כסופרים ראויים לשמם.

נשוב אל קורות המערכת של "כתר". מינוי של עורך ספרות המקור בהוצאת ספרים ידועה מעורר הדים בהוצאה ובעולם הספרות. הבחירה במשורר הצעיר, שמעון אדף, לתפקיד שמילאו יגאל שוורץ וחיים פסח, הפתיע את העוסקים בתחום. אדף היה אחד העורכים הצעירים, שמונו אז בהוצאות המובילות בישראל, וביניהם תרזה בירון, שהצטרפה אל עורכי "הספריה לעם", נילי מירסקי ומשה רון; דנה אולמרט, שערכה את סדרת "סף" בהוצאת "הקיבוץ המאוחד" ובהוצאת "אחוזת בית"; הילה בלום ונועה מנהיים, העורכות ספרי מקור ב"כנרת-זמורה-ביתן-דביר". אנשים אלה, שהיו אז בשנות השלושים לחייהם, היו הדור החדש בעריכת ספרות מקור, שברר לו דרך שונה משל מקודמיו. כך אמר אדף בראיון עתונאי:

האסכולה שלי היא לא להתערב בקול המסוים של הסופר. ההתערבות שלי היא בזה, שאני מזהה את הקול שלו ומלטש אותו. האסכולה הוותיקה, שאותה ייצגו עורכים כמו אברהם יבין בזמנו, אומרת שיש קונוונציה ספרותית של איך טקסט אמור להיראות וצריך לשאוף אליה. אני מכבד את זה, אבל מרגיש פחות נוח לעשות את זה. בסופו של דבר, אלה לא הבדלים בין תורות מדעיות אלא בין תפישות אסתטיות. יכול להיות שהקול של הסופר שבור ופגום, אבל את זה בדיוק אני רוצה לחדד. התפיסה שלי היא שספרות טובה נמכרת. הקהל לא קופא על שמריו. לכן תפקיד ההוצאה לפתח סופרים, שיהיו הבאים בתור. כולל דברים שאין להם סיכוי מסחרי. השיקול שלי הוא לא מה יהיה רב מכר. יחד עם זאת, אני שמח שיש כותרים פופולריים שמוכרים 20 אלף עותקים, למשל, הספרים של אורי אדלמן (שנפטר ב- 2004) ולימור נחמיאס. בהצלחה של כותרים כללים וספרות פופולרית מאפשרת לי להוציא כותרים שזוכים רק לקהל קוראים קטן.¹⁰

---

10 ראו בהרחבה: לב-ארי, ש. (2005, פברואר, 1). קול פגום לא צריך לתקן. הארץ, גלריה.

בשנת 2006 עזב שמעון אדף את ההוצאה ובמקומו באה רונית וייס-ברקוביץ, שהייתה עד אז ראש החוג לתסריטאות בביה"ס לקולנוע 'סם שפיגל'. וייס-ברקוביץ הייתה בעלת ניסיון בכתיבה לעיתונות הכתובה והמשודרת (ובכלל זה הסדרה המרשימה "במרחק נגיעה") ובעריכה לאמצעי התקשורת, אך לא בספרות. בחירה זו מעלה את השאלה עד כמה עורך ספרותי צריך להיות מחובר לפואטיקה של התרבות הפופולארית, לשפה ולדרכי המבע הבאים לידי ביטוי מובהק בתקשורת ההמונים. העדפה של "כתר" סימנה על נסיון להתקרב לסוג ביטוי שכזה. ב-2007 הוחלפה וייס-ברקוביץ בדורו משעני, שהיה עורך המוסף "ספרים" של "הארץ", והיא עצמה החליפה את צביקה מאיר, העורך הראשי של ההוצאה. מאיר מונה להיות מנכ"ל "כתר ספרים" ודקל נעשה מנכ"ל "כתר הוצאה לאור",¹¹ אך הוא נאלץ לעזוב את ההוצאה כעבור שנה¹² וזמן קצר לאחר מכן מונה להיות עורך הוצאת "ידיעות אחרונות" (וגם את תפקיד זה סיים לאחר זמן קצר). וייס ברקוביץ, העורכת הראשית, הוחלפה בידי עורכת מוסף "גלריה" של "הארץ", איריס מור. האחרונה הוחלפה על ידי עינת ניב, מי ששימשה בתפקיד אשת יחסי הציבור של ההוצאה, בשנת 2012, וחילוף זה יכול לשמש סמל לחיזוק הדגש המסחרי על-חשבון הדגש הספרותי.

¹¹ בעיתונות נכתב, כי המינוי של צביקה מאיר כמנכ"ל כתר ספרים היה בשל החיכוך בין יפתח דקל לאיריס בראל, מנכ"ל "סטימצקי".

¹² במכתב, שנכתב על אודות השינויים בשליטה על "כתר" ושהופנה אל בעלי הוצאת "כתר", צלי רשף, ואל מנכ"ל "סטימצקי", איריס בראל, כתבו חברי מערכת "כתר" ובהם צרויה שלו: "נדהמנו לקרוא ב'הארץ' על מהלך שסופו פיטורי צביקה מאיר. אם אמנם יש דברים בגו, אנו מבקשים להביע את הערכתנו ותמיכתנו בו. צביקה הנהיג יחסי עבודה טובים והוגנים ב'כתר'. אהבת הספרים ואהבת האדם מושלים בכל מעשיו ולדעתנו הוא אדם ראוי והגון, שהופך את 'כתר' באמת לבית של ספרים. אנו מודעים לקשיים שעוברים על 'כתר' וחשים בעצמנו את החששות על בסיס יום-יומי. עם זאת, אנו מעריכים ומוקירים את פועלו של צביקה ואת השקעתו ומסירותו להוצאה ולקיום המהלך התקין של העניינים. קשה לנו לראות את 'כתר' בלי צביקה".

התמקדות בבניית קבוצה מו"לית-כלכלית

ב-2006 רכשה "כתר ספרים" 50% מהבעלות על "הוצאת הקיבוץ המאוחד" (הקשורה, כאמור, אל "ספרית פועלים" ואל "הספריה החדשה") וקיבלה לידיה את השיווק הבלעדי של ספרי "הקיבוץ המאוחד תמורת 6.5 מיליון שקלים. במקביל לחילופי-העורכים התכופים חלו שינויי ניהול ב"כתר". בספטמבר 2005 חתמה "כתר" על הסכם להקמת חברת מו"לות והפצה בשם "כתר ספרים (2005)", ביחד עם תאגיד ההפצה של רשת חנויות הספרים "סטימצקי". הסכם זה עמד למבחן בשנת 2007, עם פרישת ערי סטימצקי מהניהול, לאחר שהחברה שלו נרכשה בידי קרן ההשקעות "מרקסטון". השותפות עם "כתר" החזיקה מעמד זמן-מה בראשות המנהלת הכללית של רשת החנויות באותה העת, איריס בראל. כך נקבע למשך זמן מצב של דואופול של שתי קבוצות גדולות במו"לות העברית – השנייה היא "כנרת-זמורה-ביתן" – העוסקות הן בהוצאה לאור והן בשיווק.

בסוף 2007 ובראשית 2008 דווח בעיתונות על מתיחות בין השותפות בשל כמות המכירות של ספרי "כתר" בחנויות "סטימצקי". אכן, השותפות של "כתר" ו"סטימצקי" לא הייתה אורגנית כמו זו של "צומת ספרים" ו"כנרת-זמורה-ביתן", שהיו שתייהן בבעלות אחת ויחידה. בשנת 2008 נפרדו "סטימצקי" ו"כתר", שהצהירה בקולו של היו"ר שלה, צלי רשף: "עדיף שאנחנו נעסוק במו"לות וסטימצקי יעסקו בקמעונות".¹³ בעקבות ההסכם הפכה "כתר" לבעלת השליטה (81%) ב"כתר ספרים". כפי שנכתב בידיעה: "העסקה נעשתה כמעט בלא תמורה (תמורת 31 שקלים) מכיוון ששני הצדדים – 'כתר' ו'סטימצקי' – לא השקיעו כסף בחברה מאז שהקימו אותה".¹⁴

---

¹³ זומר, נ. וגולדשטיין, ת. (12 במאי, 2008). כתר רכשה מסטימצקי את השליטה בכתר ספרים. פורסם באתר האינטרנט YNET (נדלה לאחרונה במאי 2016):

[HTTP://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-3542180,00.HTML](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3542180,00.html)

¹⁴ זומר וגולדשטיין, שם.

"כתר" עסקה בהדפסה ובשיווק של ספרי ההוצאות לאור "ספרית מעריב", "עברית", "עילמור", "איתאב", "מכון הרטמן", אוניברסיטת ת"א, אוניברסיטת חיפה, ואוניברסיטת בן-גוריון, וכן היא שיווקה או משווקת את ספריהם של מו"לים רבים נוספים כגון "קשת" (של רם אורן), "אריה ניר" (שיווק ההוצאה עבר להוצאת "מודן"), "ינשוף"¹⁵, "קרפד", "אלבטרוס", ועוד. כמו כן היא מחזיקה בשותפויות עם מו"לים אחרים באנציקלופדיה "בריטניקה לנוער" וב"מדריך ישראל". בשנת 2009, שנה לאחר פירוק השותפות בין "סטימצקי" ל"כתר ספרים", הודיע מנחם פרי, עורך "הספריה החדשה", סדרת הפרוזה המובילה בישראל, כי הוא עובר לעבוד עם "כנרת-זמורה-ביתן". זו האחרונה נעשתה אפוא ה"אימפריה" של ההוצאות לאור בעברית. עד שנת 2010 הייתה "כתר" קשורה בהפצת ספרי "אחוזת בית", אך זו עברה והייתה להוצאת בת של "ידיעות ספרים". השינויים התכופים במבנה ובמערכת של "כתר" נראו כסימנים של חולשה.

שיאם של התהליכים ב"כתר" ואולי סופם, הייתה ההודעה מחודש מרץ 2016 לפיהם הוצאת "מודן" בבעלות עודד מודן רכשה את הוצאת "כתר", שבשליטת חברת ארלדן ומשפחת רשף תמורת 26.5 מיליון שקלים. לאור הקשר בין הוצאת כנרת-זמורה להוצאת מודן באמצעות רשת "צומת ספרים", בה מחזיקה "מודן" בשליש, רכישת "כתר" מחריפה את המאבק הדואופולי בשוק הספרים, ומקנה כוח להוצאות הקשורות ב"צומת ספרים" מול "סטימצקי".

---

¹⁵ הכוונה להוצאת ספרים, שקמה בשלהי 2004 בידי חובבי ספרות מדע בדיוני, אלי הרשטיין ואלון מרון. על שני בתי הוצאה קודמים בשם זה ראו הערה בשער 6.

“ספרית מעריב”

בשולי הדיון ב“כתר” מתבקשים דברים אחדים על הוצאה, שהיה לה מקום בולט למדי במו“לות הישראלית, אך נעלמה כמעט. מי שמחפש את אתר הבית של “ספרית מעריב” ומקליד את שמה במנועי החיפוש יגלה רק כתובת דואר אלקטרוני: maariv@keter-book.co.il. הנה כי-כן, הספרייה, שקמה באמצע שנות ה-60 של המאה העשרים והוציאה לאור כ-450 כותרים, היא כיום חלק מתאגיד המו“לות של “כתר ספרים”. ההתקשרות בין “ספרית מעריב” ל“כתר” החלה בשנת 2003, לאחר ארגון מחדש שעברה חברת האם של “ספרית מעריב”, “הד ארצי” (מקבוצת “מעריב החזקות”), שנחלה הפסדים גדולים.¹⁶ “כתר” הייתה אמורה לספק ל“ספרית מעריב” את שירותי ההפקה, הייצור והלוגיסטיקה; תחום התוכן נשאר באחריות “ספרית מעריב”.

מעניין כי גם “מעריב” וגם “כתר” עמדו לפני-כן בקשרים עסקיים עם איש העסקים הנוכל, רוברט מקסוול (שרוקן את קופת הפנסיה של עובדי קבוצת העיתון “מירור” באנגליה והותיר מאות אנשים ללא אמצעי-מחיה לאחר פרישתם מהעבודה). בראשית שנות ה-90 קנה מקסוול את גרעין השליטה בעיתון “מעריב” וכאמור – את הוצאת “כתר”. בשנת 1991, לאחר טביעתו בים, בנסיבות מסתוריות, קנתה משפחת נמרודי את “מעריב”.

העיתון “מעריב” נוסד בשנת 1948 בידי קבוצה גדולה של עיתונאים מובילים, ש“ערכה” מ“דיעות אחרונות”: עזריאל קרליבך, עורכו הראשון של העיתון החדש, אריה דיסנצ'יק, משה ז“ק, דוד לזר, שמואל שניצר ואחרים. רובם התנגדו למפלגת השלטון, מפא“י, ורבים מהם כתבו קודם לכן בעיתונות הרוויזיוניסטית.

---

¹⁶ יש לציין, כי ב-1996 היא נכנסה לשותפות עם “זמורה-ביתן-דביר” ועם “כנרת” בהקמת רשת החנויות “צומת ספרים”.

"מעריב" נעשה העיתון הנפוץ בישראל¹⁷ עד שנות ה-70, כאשר "ידיעות אחרונות" החל לעלות עליו בתפוצה עד שנהיה "העיתון של המדינה".

"ספרית מעריב" קמה בפועל במחצית השנייה של שנות ה-60, עם הסיסמה: "כל הקורא עיתון טוב – קורא גם ספר טוב". על-ידיה יצאו, בין היתר, ספריהם של נתן אלתרמן, "המסכה האחרונה" (1968: היצירה האחרונה שכתב כספר),¹⁸ ושל משה שמיר, "חיי עם ישמעאל" (1969). השניים היו בין החותמים על מניפסט ההקמה של התנועה למען ארץ ישראל השלמה. המניפסט התפרסם ב"ידיעות אחרונות", ב-22 בספטמבר 1967 ונכתב בו, בין השאר: "נצחנו של צה"ל במלחמת ששת הימים העמיד את העם והמדינה בתוך תקופה חדשה וחותרת גורל. ארץ ישראל השלמה היא עתה בידי העם היהודי, וכשם שאין לנו רשות לוותר על מדינת ישראל, כך מצווים אנו לקיים את מה שקיבלנו מידיה – את ארץ ישראל". על הטקסט המשמעותי הזה (ראו מירון (1991) בספרו "נוגע בדבר") חתמה קבוצה של יוצרים מרכזיים, בנוסף לאלתרמן ולשמיר – ש"י עגנון, חיים הזז, חיים גורי ואחרים – קבוצה שהתייצבה כך נגד מפלגת השלטון ומנהיגיה. בעשורים האחרונים התמוססה היריבות בין המחנות, אך בתקופה שלאחר המלחמה היה זה ממש גט כריתות.

"ספרית מעריב" הוציאה ספרים רבים בשבח הישגי המלחמה: "מפה חדשה – יחסים אחרים" של משה דיין; "הימים הגדולים" מאת חיים הרצוג, "סליחה שניצחנו" מאת הסטיריקן המעולה, אפרים קישון, שהיה בעל טור ב"מעריב" וטוריו קובצו ויצאו בכרכים רבים על-ידי ההוצאה. כמו כן יצאו בה ספרים בעלי מסר "לאומי" כללי יותר: מאת יגאל ידין, "לכסיקון ציוני" מאת אפרים ומנחם תלמי, "מכתבי יוני" (יוני נתניהו), "הבית ברחוב גריבלדי" מאת איסר הראל, על

¹⁷ כספי ד, ולימור, י. (1994). המתווכים: אמצעי תקשורת ההמונים בישראל. תל אביב: עם-עובד ומכון אשכול, האוניברסיטה העברית. (עמ' 57).

¹⁸ ראה בספרה של רות קרטון-בלום: קרטון-בלום, ר. (1994). הלך והצל. תל-אביב: זמורה ביתן (עמודים לספרות עברית).

לכידתו של אייכמן, "המלחמה החשאית" מאת אורי דן, ספרים משל יגאל ידין ועוד.

בשלהי שנות ה-60 ובראשית שנות ה-70 הגיעו תוצרי "ספרית מעריב" לבתים רבים בישראל: סדרות של ספרים מתורגמים של "טיים לייף", שעסקו באקולוגיה, בגאוגרפיה ובשאר נושאי טבע ומדע. היה זה פרויקט רחב היקף, שהניב למעלה מחמישים כרכים. השילוב בין התוכן לעיצוב הנאה הביא לידי תפוצה נרחבת. בסוף שנות ה-80 החלה "ספרית מעריב" להוציא ספרים של סטיבן הוקינג ("קיצור תולדות הזמן", "חורים שחורים, גורי יקומים ומסות אחרות" ועוד) וספרי מדע פופולארי אחרים כ"כאוס" של ג'יימס גליק. אכן, "ספרית מעריב" הייתה אחת ההוצאות המובילות בספרי עיון ובמדריכים. נציין את "מילון ההווה: מילון שימושי לעברית התקנית" מאת שושנה בהט ומרדכי מישור ואת הספר "כיצד באים תינוקות לעולם" מאת אנדריו אנדרי וסטיבן שפ שיצא לאור בשנת 1969 – והיה הספר הראשון בארץ שהעניק לילדים הסברים ברורים על נושא שנתפס כ"טאבו" באמצעות המחשות ויזואליות, שגם כמעט יובל מאוחר יותר היו נחשבות בוטות.

ההוצאה עברה לקבוצת "הד ארצי" שבבעלות "מעריב החזקות" בסוף שנות ה-80 של המאה הקודמת. באותן שנים המנכ"ל והעורך הראשי של ההוצאה היה אריה ניר, שפעל בעולם המו"לות מסוף שנות ה-60 של ה-20 וערך במהלך השנים מספרים השל יהושע בר יוסף, אפרים קישון, מנחם תלמי, יורם קניוק, חנוך ברטוב, שפרה הורן ואחרים. לימים, בשנת 1995, הקים את "אריה ניר הוצאה לאור בע"מ" והספרים הידועים יותר בהוצאתו עסקו במדע פופולארי ובאקטואליה.

ב"ספרית מעריב" נחלשה ההוצאה ורוב עובדי ההוצאה פוטרו בראשית המאה ה-21 בעקבות קיצוצים נרחבים ב"הד ארצי". בעקבות כך, נחתם חוזה בינה ובין הוצאת כתר ספרים לפיו תספק כתר לספרית מעריב שירותי הפקה, ייצור ושיווק בעוד "ספרית מעריב" תמשיך לעסוק בענייני התוכן, בפרסום ויחסי ציבור כמערכת עצמאית וכתריה ימשיכו לשאת את לוגו ספרית מעריב.

הקשר עם העיתון "מעריב" אינו בולט ברשימת הספרים של ההוצאה. נמצאים בה ספרים אחדים של כותבים, שכתביהם ראו אור בעיתון: אפרים קישון ואורי דן, שספריהם צוינו לעיל או מנחם תלמי ("תמונות יפואיות" – אוסף מתוך הטור שלו בעיתון). הזיקה של ההוצאה לעולם העיתונות באה לידי ביטוי בספריה הרבים על עניינים אקטואליים; ביניהם ראו אור בשנות האלפיים ספרם של עיתונאי "הארץ", יוסי מלמן יחד עם מאיר ג'בדנפר, "הספינקס: אחמדינג'אד והמפתח לפצצה האיראנית" (2007) וספרו של אילן כפיר, "האדמה רעדה, 33 ימים, לבנון 2006" – הספר הראשון שראה אור אחרי מלחמת לבנון השנייה (מהירות כתיבתו והפקתו פגמה מאוד באיכות). "ספרית מעריב" לא התבלטה בתחום הספרות היפה. היא הוציאה בעיקר תרגומים וביניהם ספריה של מרגריט דיראס בתרגום אביטל ענבר. בין ספרי המקור בולטים ספריו של חנוך ברטוב וחלק מכתביו של יהושע בר-יוסף ("הדג והיונה" בין היתר), ספריה הראשונים של שפרה הורן, "חוויה יפנית", סיפור מסע ביפן, שנחל הצלחה גדולה, והרומן "ארבע אמהות"; לאחר הצלחתו עברה הורן ל"עם עובד". כיום מוציאה ההוצאה כותרים מעטים מדי שנה ופעילותה הלוגיסטית מרוכזת, כאמור, בידי "כתר ספרים".

הוצאת "ידיעות ספרים", "ידיעות אחרונות", "ספרי חמד" ו"משכל"¹⁹

הוצאת הספרים "ידיעות אחרונות" היא אחד מתוצרי השינוי שחל בעולם המו"לות הישראלי – עליית כוחן של ההוצאות הפרטיות-המסחריות לצד ההוצאות הציבוריות, כפי שראינו בפרק הקודם ובתחילת הפרק הנוכחי. זו היא הוצאת הספרים של העיתון, שנוסד ב-1939 ואשר היה, מסוף שנות ה-70, לעיתון הנקרא ביותר בישראל (כספי ולימור, 1991). ראו עוד בסעיף הקודם, 'על "ספרית מעריב"'. עלייתו של העיתון כרוכה בהתאמתו לשינוי שהתבקש בהרגלי צריכת העיתונות היומית בישראל: מאמרים קצרים ונגישים, לשון וסגנון "גבוהים" פחות, צד חזותי מודגש בכותרות ובעיצוב עמודי העיתון.

"ידיעות אחרונות" ו"עידנים"

הבעלים של "ידיעות אחרונות" ראו טעם כלכלי בהקמת הוצאת ספרים של העיתון. מעניין להשוות בין דרכה של ההוצאה הנדונה כאן לבין זו של העיתון המתחרה, הוצאת "ספרית מעריב". נח מוזס (בעלי "ידיעות אחרונות" ועורכו) ודב יודקובסקי (שהיה לו חלק בבעלות על העיתון ואשר נהיה, לימים, עורכו) הקימו ב-1975 הוצאת ספרים בשם "עידנים", בשותפות עם אשר וייל.²⁰ ההוצאה והעיתון תמכו זה בזה. קיומו של בית הוצאה, השייך לעיתון, עשוי לסייע בשכנוע פוליטיקאים בכירים ואנשי ציבור להעניק לעיתון ראיונות בלעדיים תמורת הפקת ספר שכתבו, או שהם עתידים לכתוב; וחשיפת הספר בעיתון – והדברים אמורים כאן בעיתון המרכזי בישראל – הוא מקדם-מכירות רב-ערך להוצאה. כך פורסמו

---

¹⁹ פרק זה מבוסס על ניתוח הקטלוגים ופרסומים בעתונות הכתובה ועל ראיונות עם מנהל ההוצאה, דובי איכנולד, העורכת לשעבר של סדרת "פרוזה", עליזה ציגלר, עורך הוצאת "עידנים", אשר וייל, חבר הדירקטוריון, חיים איכנולד; ועם סופרים בהוצאה ובהם איל מגד, יהודית רותם, ואסתי ג.חיים. המחבר מודה ליהודית פרטוש על תרומתה לפרק זה בכלל, ועל הראיונות שערכה, בפרט.

²⁰ המידע מבוסס על ראיון עם אשר וייל (ראיינה יהודית פרטוש, מרץ 2004).

על-ידי "עידנים" ספריהם של חיים הרצוג, של עזר ויצמן, של משה דיין, של אמנון רובינשטיין, של איסר הראל ואחרים.

רוב הספרים של "עידנים" עסקו באקטואליה, בצבא, בביטחון ובמדיניות, והם נכתבו בידי עתונאים מנוסים; למשל, "תמוז בלהבות" של שלמה נקדימון (1986), על הפצצת הכור האטומי בעיראק ב-1981; "מי נתן את ההוראה" מאת חגי אשד (1979), על "עסק הביש" והפרשה, שהעסיקו את ישראל בשנות החמישים; "רצח רחל הלר – אנטומיה של חקירה", מאת ברוך לשם (1978); "כדור של"ג" מאת עתונאי "ידיעות אחרונות", שמעון שיפר, אשר עסק במלחמת לבנון (שמה הרשמי: מבצע של"ג, מבצע שלום הגליל) שהחלה בשנת 1982. פרקים מספרים אלו התפרסמו בעתון מדי שבוע והם סייעו במכירת העתון ובקידומו. "עידנים" הוציאה גם ספרים על תולדות ארץ-ישראל, סיפורי ריגול, ספרי מתח ועוד. האחרונים שפורסמו במסגרת השותפות בין העיתון לאשר וייל היו שלושה ספרים בסדרה "הוגי דעות יהודים", על חיהם של רש"י, של ביאליק, ושל ארלוזורוב. הם ראו אור בשנים 1991–1992.

העבודה בהוצאה חולקה בין אשר וייל לדב יודקובסקי; נח מוזס מיעט להתערב בעבודה השוטפת. ההחלטות המשותפות התקבלו בישיבה, אשר נערכה פעם בשבועיים. חרף התחרות המובנת עם ההוצאה היריבה, "ספרית מעריב", היה מקרה של שיתוף פעולה בין השתיים. הדברים אמורים בספרו של הנרי קיסינג'ר, "שנותיי בבית הלבן" (1980). הסוכן של הספר ניהל משא ומתן, במקביל, גם עם אשר וייל וגם עם עידו דיסנצ'יק מ"מעריב". הוא ניצל את התחרות שבין השניים ובכל פגישה שערך עם אחד מהם העלה במידה מופרזת את המחיר שדרש. לבסוף גבר כוח ההגיון של הרוכשים; דיסנצ'יק ווייל הסכימו, כי הספר, בתרגום אהרן אמיר, יראה אור בשלושה כרכים ובשתי מהדורות – מהדורת "מעריב" ומהדורת "ידיעות אחרונות".

בשנת 1985 נדרס נח מוזס למוות מול בניין המערכת של "ידיעות אחרונות" ודב יודקובסקי בא במקומו. ב-1989, בשל חיכוכים עם הדירקטוריון של העיתון, הוא הודח מן הדירקטוריון והתפטר מעריכת העתון. בעקבות הצעה שקיבל מרוברט מקסוול, אשר רכש את "מעריב", כיהן יודקובסקי כעורך "מעריב" עד שמשפחת נמרודי רכשה את השליטה בעיתון. לאור השתלשלות העניינים הזו ברור, שהשותפות בין "ידיעות אחרונות" ל"עידנים" התמוססה. באותה תקופה, ראשית שנות התשעים של המאה ה-20, הורע המצב הכלכלי של ההוצאה, חרף נסיונות לשיפור הניהול והמבנה שלה, וביניהם חלוקת העבודה בין אשר וייל לדידי מנוסי, שהופקד על ההפקה, על העיצוב ועל קידום המכירות. בעקבות משבר זה חדלה ההוצאה מלהתקיים.

"ידיעות אחרונות": הוצאה לאור ו"ספרי חמד"

במקביל לסוף התקופה בה עבדה ההוצאה עם "עידנים", המחצית השנייה של שנות ה-80 והלאה, החליטו בעלי "ידיעות אחרונות" להקים בית הוצאה, השייך לעיתון ולשתף פעולה עם "ספרי חמד". "ספרי חמד" היה עסק משפחתי, שהקים צבי איכנולד בשנות ה-60 כדי להפיץ ספרים – בעיקר אלה שעוסקים ביהדות – אשר יצאו לאור על-ידי בתי הוצאה משפחתיים: "מסדה", "יבנה", "זמורה-ביתן-מודן" ו"שוקן". צבי איכנולד איבד את משפחתו בפולין, בשואה, ועלה ארצה לאחר מלחמת העולם השנייה. את האישה, שנשא לימים, פגש בירושלים, עיר הולדתה. המשפחה העתיקה את מגוריה לבני-ברק שם נולדו בניהם חיים, דב ובתיה. "חמד" הם ראשי התיבות "חיים" ו"דב".

בשנת 1984 החלה "חמד" לעסוק בהוצאה לאור בשיתוף פעולה עם מוסדות כגון יד ושם ובנק הפועלים וכן עם הוצאות ספרים וביניהם זו של "ידיעות אחרונות". כך ראו אור ספרי עיון, ספרי קודש ואנציקלופדיות – כותרים שאינם כרוכים בזכויות יוצרים – אשר נחלו הצלחה: "האנציקלופדיה של התנ"ך" (1987); "אנציקלופדיה של גוף האדם" בעריכת יהודה שינפלד (1986); ה"בריטניקה החדשה לנוער" (בשיתוף עם "כתר", בנק הפועלים, החברה להשקעות ו"ידיעות אחרונות", 1988); "יהדות – אנציקלופדיה למושגים, אישים ומסורת ישראל" בעריכת שאול מיזליש (1991), "אנציקלופדיה של השואה" (1990, בשיתוף עם יד ושם); "בעין האמנות" (1994, בשיתוף עם "ספרית פועלים" ו"ידיעות אחרונות"); התלמוד הבבלי בעריכת עדין שטיינזלץ; "דעת מקרא" ו"פרוש קאסוטו". באותה העת עלתה בקרב הציונות הדתית ותלמידי הישיבות הדרישה לספרים תורניים, הן בשל עלייה ברמת ההשכלה שלהם והן בשל עלייה ברמת החיים. הם לא הסתפקו עוד בספרי היסוד שלהם – ש"ס ורמב"ם – ו"ספרי חמד" זיהו את הביקוש ונענו לו.

"משכל"

בעלי "ידיעות אחרונות" ביקשו לנהל אותה על-פי השיטה, שנהגה עם "עידנים": קידום הספרים באמצעות העיתון וקידום העיתון באמצעות הספרים. המיזם – שותפות בין "ידיעות אחרונות" ל"ספרי חמד" – יצא לפועל בשנת 1994 ונשא את השם הוצאת "משכל". הגוף הורכב מהוצאת "ידיעות אחרונות", ומ"ספרי חמד", שהיו אחראים לשיווק ולהפצה. מנכ"ל "משכל" היה דב איכנולד, בנו של מייסד "ספרי חמד", והוא הפך עד מהרה את "משכל" להוצאה מצליחה. היא הפיקה רבי-מכר רבים בתחומי העיון, הפרוזה וספרי הילדים. בשנת 2003, למשל, נמכרו כשני מיליון ספרים שלה.²¹

²¹ ידור, ר. (4 בפברואר, 2004). צומת ספרים. גלובס.

נכון לשנת 2016, איכנולד, בוגר כלכלה ומנהל עסקים, הוא הרוח החיה בהוצאה מזה כשני עשורים. כך כתב בשנת 1997 מי שהיה מנכ"ל "כתר", אורן מוסט על הגעתו של איכנולד:

הוצאת "ידיעות אחרונות" עברה מהפך דרמטי בשנים האחרונות. מונה מנכ"ל מקצועי להוצאה, דובי איכנולד, בחור צעיר ונמרץ, חדור אנרגיות שיווקיות ובעל נסיון רב בשיווק והפצה בתחום המו"לות. שנית, אוחדה פעילות השיווק וההפצה עם "ספרי חמד" חברה ותיקה, משפחתית, המתמחה זה שנים רבות בשיווק והפצה של אנציקלופדיות וסדרות לשוק הכללי ובהפצת ספרים בתחום היהדות לפלח השוק הדתי. מדובר בגוף שהביא את אמנות מכירת האנציקלופדיות והסדרות מדלת לדלת ללקוחות פרטיים, לארגונים ומוסדות.²²

"משכל – הוצאת ספרים" – או בשמה הידוע יותר "ידיעות ספרים" – הפכה לכוך מרכזי בשדה המו"לות הישראלי והיא מוציאה כ-120 כותרים בשנה (ויש שנים שלמעלה מ-150 ספרים). היא מצליחה בתחום הספרות היפה המתורגמת והתקשתה יותר בתחום ספרות המקור, עם כי כוחה השיווקי של ההוצאה מושך אליה גם יוצרים ישראליים צעירים וותיקים כאחד.

ספריית "פרוזה"

באמצע שנות ה-90 ביקש איכנולד לפרוץ את דרכה של ההוצאה אל ספרות היפה המקורית. את הצעד, שנקטה "כתר" עם עמוס עוז, הוא ניסה ליישם לגבי א.ב. יהושע. הוא פנה ליהושע והציע לו מאה אלף דולר תמורת חתימה על הסכם, המתחייב את הסופר להוציא את ספריו במסגרת "ידיעות אחרונות" (וזאת לבד מן התמלוגים שיקבל בעד מכירת הספרים). בפרק על הוצאת "הקיבוץ המאוחד",

---

²² מוסט, א. (1997, מאי 22). הוצאת ידיעות אחרונות. גלובס.

שיהושע היה קשור אליה, מספר יהושע על סירובו לעיסקה (ראו בשער החמישי). דובי איכנולד למד על בשרו, שבמו"לות – בשונה מעולם העסקים בכלל – מתקיימת נאמנות של היצרן (הסופר) כלפי המפיק והמפיץ של מוצריו (המו"ל). לדבריו, "גם אם תבוא עם סכומי כסף גדולים, לא תצליח לקנות את מי שאתה רוצה".²³ היה אפוא צורך להקים מן המסד את ספריית הספרות היפה של ההוצאה.

בשנת 1995 הקימה הוצאת "משכל"/"ידיעות אחרונות" את ספריית "פרוזה" בעריכת עליזה ציגלר. כוח האדם בהוצאה היה מצומצם מאוד: דובי איכנולד, אחיו חיים, מזכירות, ניהול חשבונות ועליזה ציגלר. מערכת יחסי ציבור או שיווק לא פעלה. ציגלר החלה את דרכה המקצועית בעריכת כתב-העת "פרוזה" לצידו של יוסי קריים. הקשר שלה עם "ידיעות אחרונות" נוצר כשעבדה עם יהודה מלצר, דוקטור לפילוסופיה, שהקים את ההוצאה "ספרי עליית הגג" והמשמש כעורך שלה. ספרי "עליית הגג" מופצים בידי "ידיעות אחרונות". במסגרת שיתוף פעולה זה רואים אור ספרי פילוסופיה ומדע, וכן ספרי "הארי פוטר", שמלצר השיג את הזכויות לתרגומם העברי (על כך בהמשך).

ספריית "פרוזה" הפכה לספריה המרכזית של ההוצאה והיא מכילה ספריות משנה למגוון תחומים. במסגרתה יוצאים כמעט כל ספרי הספרות היפה וספרי ה-non fiction של "ידיעות אחרונות" ובכללם ספרים כמו אלו של יהודית רותם, יוכי ברנדס, שולמית גלבווע, איל מגד, גבי ניצן ('בדולינה'), בולגקוב ('האמן ומרגריטה'), דוסטויבסקי ('החטא ועונשו'), סדרת הפילוסופים הגדולים, ארתור גולדן ('זיכרונותיה של גיישה'), וג'יי.קיי. רולינג ('הארי פוטר').

בראשית הדרך מילאה ציגלר את כל התפקידים כמעט, מהשגת זכויות בחו"ל ועד לעריכה. בשנת 2005 היא פרשה מן ההוצאה (אך שבה אליה בשנת 2010). במקומה בא הסופר ואיש התקשורת, דב אלבוים; במקביל, רנה ורביץ נעשתה

²³ מבוסס על ראיון עם דובי איכנולד, מאי 2002. עוד אפשר לקרוא על כך בכתבתה של שירי לב ארי: לב ארי, ש. (2005, יוני 29). "כל ספר צריך פרסומת", הארץ. (נדלה לאחורונה בנובמבר 2016): [HTTP://WWW.HAARETZ.CO.IL/GALLERY/1.1023055](http://www.haaretz.co.il/gallery/1.1023055)

עורכת ספרי המקור לאחר שהייתה מבקרת הספרות של העיתון "העיר" ולמדה משחק בניו יורק אך היא עזבה את תפקידה ב-2011; נטע גורביץ' הייתה לעורכת הספרים בתרגום אך עזבה בשנת 2015. אלבוים עזב את ההוצאה ואת מקומו מילא המנכ"ל, דובי אייכנולד, עד למינוי צביקה מאיר לתפקיד זה (לאחר שעזב את "כתר"). מאיר פרש באפריל 2010. אחרי-כן, כאמור, חזרה ציגלר לתפקידה כעורכת הראשית של ההוצאה.

בראיון עמה אמרה ציגלר דברים שבניסוחים שונים שלהם אפשר היה לשמוע מעורכים רבים ולפיכך הם מייצגים את עבודתם: "ההנאה הגדולה ביותר עבורי היא הוצאה לאור של סופר עברי צעיר, לא מוכר – את נפעמת, מתרגשת. יש כאן תחושה של שליחות לדאוג להמשך. כאשר את מגלה כתב יד של מישהו את מרגישה שזה נפלא. זה גורם לך שמחה רבה יותר מאשר את קוראת ספר מתורגם. יש כאן תחושה של שליחות" (ראיון אישי, אוגוסט 2003).

מעבר לספריית "פרוזה", ספרי "ידיעות אחרונות", ברובם, מיועדים לקהל קוראים גדול והם כתובים כספרות פופולארית. בזכות הצלחתם ניתן לצפות, שהוצאה תרשה לעצמה להסתכן בהוצאת כותרים פופולאריים פחות ואיכותיים יותר, אך, באופן כללי, קשה לקבוע שכך הוא המצב.

ההתקשרות עם הוצאת "ספרי עליית הגג" ו"בבל"

בשנת 1988 ייסד יהודה מלצר את הוצאת "ספרי עליית הגג". מלצר, דוקטור לפילוסופיה ובנו של המשורר והמתרגם שמשון מלצר, לימד באוניברסיטאות אך העדיף להתמקד בהוצאה לאור. שמה של ההוצאה משתמש בדימוי ותיק למקום בו מתרחשת היצירה של כותבים עניים, הנאלצים לשכור חדר זול כי אין ידם משגת לגור בדירה ראוייה, אך גם מתייחסת לעובדה שההוצאה פועלת מביתו של מלצר ומשם עולה הבשורה. כבר מראשית הדרך עליית הגג בשיתוף פעולה לצורך שיווק והפצה עם הוצאת "ידיעות אחרונות" ולמעשה פועלת כספריית בת

בהוצאה, שראו בה למעלה מ-100 ספרים. מעבר לעובדה שמלצר ידוע בתרגום לרב המכר המפורסם, "העץ הנדיב" מאת של סילברסטון, ההוצאה ידועה בספרי הפילוסופיה הקלאסית שלה (דוגמת אפלטון, דקארט או אוגוסטינוס) ובספרי המדע הפופלארי הרואים בה אור (בין הידועים שבהם רב-המכר "המשפט האחרון של פרמה" של סיימון סינג) אך גם בספרי פרוזה במקור (חיים סבתו) ובתרגום (דוגמת אלו של מיכאיל בולגקוב, סטפן צווייג ודאגלס אדמס). הידועים ביותר בין ספרי ההוצאה סדרת ספרי הארי פוטר שמלצר השיג את הזכויות שלהם לפני כל ההוצאות בארץ. במספר ראיונות עיתונאיים סיפר מלצר כיצד הגיע לשג זה. בראיון לאיילת שני ב"הארץ" בדצמבר 2013 אמר:

ישבתי בדירה הקטנה שלי ברחוב הקליר, על הגג. זו היתה תקופה שלא היו סקאוטרים. היום יש סקאוטרים וקונים את הספרים הרבה לפני שהם יוצאים, ויש הרבה שמועות וספקולציות - אה, גם היפנים קנו? מה, הבולגרים לא רצו? כל מיני דברים שאני ממש לא סובל. אבל אז היו רק שני עיתונים של התחום, "Book Seller" ו"Publishers Weekly", והייתי מנוי על שניהם. ויום אחד ראיתי אייטם קטן באחד מהם, סיפור על אשה שהיא חדה-הורית ולא היה לה כסף לחימום אז היא ישבה וכתבה בבתי קפה. ומצא חן בעיני הסיפור הזה, שהתברר אחר כך שהוא אמיתי. הדליק אותי גם שהיה כתוב שיש מבוגרים שקוראים את הספר ברכבת, ושמים על זה עיתון משום שהם מתביישים שיראו שהם קוראים ספר של ילדים, ולכן הוציאו אותי בכריכה מיוחדת למבוגרים. אמרתי, "בא לי על זה... 24 שעות עשיתי טלפונים מסביב לעולם ובסוף התברר שזה פה, ברחוב הירקון, במשרד שכבר לא קיים היום אבל אז מכר זכויות ל-80 אחוז ממה שהיה בארץ. הרמתי אליהם טלפון והם אמרו שזה אצל סוכן שקוראים לו כריסטופר ליטל. אותו בחור שחצי שנה קודם לכן קניתי ממנו את "משפט פרמה". אמרתי להם, נו, אז תנו לי את זה. הם אמרו שהם יבררו. לא ידעו בדיוק מה זה. למחרת שוב התקשרתי והם אמרו שדיברו איתו, אבל עם הארי פוטר הוא לא עובד עם מתווכים כמותם

אלא מוכר ישירות. תחשבי שרק על ההחלטה הזו הוא עשה איזה 20 מיליון דולר. התקשרתי אליו, הצגתי את עצמי, סיפרתי לו על "העץ הנדיב", על ספרי הפילוסופיה, אמרתי לו שאני בית הוצאה טוב. הוא אמר, "תן לי לבדוק". הייתי בטוח שהוא לא יתקשר, אבל למחרת הוא התקשר. מכר לי את שני הספרים הראשונים. את יודעת בכמה? אלף דולר כל אחד. עד כדי כך זה היה מוקדם.²⁴

הסיפור מאחורי הארי פוטר מדגים כיצד הוצאה קטנה יכולה להגיע גם להשג מו"לי משמעותי ובעזרת ידע, היכרות עם התחום וזריזות לנצח את המתחרים החזקים יותר. יחד עם זאת, ברור שללא הקשר עם "ידיעות אחרונות" החוזה לא היה נחתם מכיוון שהגב הרחב של ההוצאה ומערכת השיווק וההפצה שלה איפשר לכל הצדדים בעסקה להיות בטוחים שהם יביאו את התוצאות המקוות.

באפריל 2004 התפרסמה הידיעה כי נחתמה עסקה בין הוצאת "ידיעות אחרונות" לבין הוצאת "בבל".²⁵ אנשי "ידיעות אחרונות" הבהירו, כי שיתוף הפעולה עם "בבל" יהיה כמו זה המתנהל עם "ספרי עליית הגג", כדבריו של איכנולד: "בבל" היא קול ייחודי במו"לות הישראלית, ואנחנו נתרם לעשייה שלהם מהצד השיווקי, הניהולי, הטכני והכספי. בהחלטות המו"ליות שלהם תינתן להם יד עצמאית".²⁶

"בבל" אמורה לתרום למוניטין של ההוצאה, שנתפסת כמסחרית וכפופולארית, כיוון שספריית "פרוזה" מתקשה עדיין להתבלט בשדה הספרות היפה המקורית והמתורגמת. יש להוסיף ולהזכיר את הערך הכלכלי המוחשי של

---

²⁴ שני א. (20/12/13). במקום הארי פוטר, בואו נדבר על אפלטון. הארץ. נדלה לאחרונה: דצמבר 2016): [HTTP://WWW.HAARETZ.CO.IL/MAGAZINE/AYELET-SHANI/PREMIUM-1.2194728](http://www.haaretz.co.il/magazine/ayelet-shani/premium-1.2194728)

²⁵ על הוצאת "בבל" ראו בהרחבה בשער הבא.
²⁶ לב-ארי, ש' (28 באפריל 2004). נחתמה עסקה לשיתוף פעולה בין הוצאת ידיעות אחרונות לבבל. הארץ. ראו: [HTTP://WWW.HAARETZ.CO.IL/GALLERY/1.962030](http://www.haaretz.co.il/gallery/1.962030) (נדלה לאחרונה: מאי 2016).

התדמית, כשזו מושכת אל ההוצאה קונים ויוצרי מקור. בהיבט זה אפשר להבין את השידוך הלא-שיגרתי בין "בבל" – הוצאה בעלת אופי אליטיסטי ואוריינטציה חברתית – ובין "ידיעות אחרונות", ההוצאה הפופולארית, המסחרית והקפיטליסטית. כל אחת מבקשת ליהנות מיתרונותיה של האחרת. עמית רוטברד, העורכת של "בבל", אמרה כי "רצונה של 'בבל' להתרכז בענייני המערכת ולהשאיר את הצד השיווקי-כלכלי בידיה של הוצאת 'ידיעות אחרונות'. נבע מכך שזהו צד חלש, שהוצאת 'בבל' לא הצטיינה בו". ציגלר, שערכה את "פרוזה" באותה העת, אומרת כי "יש תקווה, שתנועה של סופרים לעברנו תמשך בזכות השם שיצרה לעצמה ההוצאה [בבל]" על המדף וגם בקרב הסופרים.

הקשר עם עיתון "ידיעות אחרונות"

חדרו של מנהל הוצאת "ידיעות אחרונות", דב אייכנולד, נמצא רק מטרים ספורים מחדר עורך המוסף "7 ימים", מוסף הפנאי של "ידיעות אחרונות", שהיה במשך שנים ארוכות העיתון הנקרא ביותר במדינה (שתפוצתו הייתה כ-70% מכלל קוראי העיתונים בעברית). כתבה על ספר במוסף זה, לא כל שכן כתבת שער, היא מתכון למכירתו המסיבית. אם אפשר לדבר על "מדורת שבט" תקשורתית-עממית בישראל במשך תקופה ארוכה, טרום עידן "ישראל היום" בתקשורת המודפסת, הרי אפשר להזכיר את "ידיעות אחרונות" כאחד המרכזים של הישראליות. אמנם נראה, שלהוצאת "ידיעות אחרונות" יש אפוא יתרון על ההוצאות אחרות, אך ניתן לצפות, שהיתרון יהיה מוחץ הרבה יותר.

גם המוסף הפוליטי של העיתון נוטל חלק בתמיכה בהוצאה. כאן נהוג מה שאיכנולד מכנה "סינכרוניזציה בין העתון וההוצאה", קרי, זיקה בין ההוצאה ובין האירועים השוטפים במדינה ובחברה, שהעיתון עוסק בהם. ספרי האקטואליה נתמכים בגליונות החג, בהם מתפרסמים פרקים מתוך הספרים הללו והם נקראים בידי המוני קוראים. באופן זה נמכר, הספר על אהוד ברק, "חרקירי" (מאת העיתונאי רביב דרוקר, 2002), למשל, בעשרות אלפי עותקים.

הוצאת "ידיעות אחרונות" פועלת לעיתים כמו מוסף של העיתון: אירועים שוטפים באים לידי ביטוי בספרים היוצאים בסמוך אליהם, כדי לנצל את העניין הציבורי הכרוך בהם. כך, למשל, ספרים של הנצחה. פחות מחודש לאחר פטירת המשורר נתן יונתן יצא אוסף שיריו, "שירים בכסות הערב", ולווה במסע פרסום. וכך ראו אור ספרי זכרון ליצחק רבין, לקראת יום השנה הראשון להירצחו, וכן ספריה של לאה רבין. המצדדים בהוצאה יגידו, שהיא נענית לצורך של הציבור בהנצחה ובזכרון (כך, בוודאי, היה בשנת היובל למדינת ישראל: המדינה לא יזמה כל פרויקט מו"לי לתיעוד קורותיה ורק שני אלבומים – האחד מאת מרדכי נאור בהוצאת "עם עובד" ו"משרד הבטחון" והשני של ניסים משעל בהוצאת "ידיעות אחרונות" – מילאו את החלל). מבקרי ההוצאה יקבלו על המהירות – הנראית כגילוי של ציניות – שבה מתורגמים הזכרון והרגש הקולקטיבי לכסף.

העיתון מסייע לקידום מכירות הספרים לא בחלק המערכתי בלבד (ראיונות עם יוצרים, המפרסמים בהוצאה, והדפסת פרקים מספריהם על דפי העיתון) אלא גם בעלות המודעות (מחיר עמוד פרסום בעתון "ידיעות אחרונות" מגיע לעשרות ואף למאות אלפי שקלים). אך כל אלה אינם מסייעים תמיד בגיוס סופרים. כמו א.ב. יהושע, גם מאיר שלו – כותב קבוע ב"ידיעות אחרונות" – לא עבר להוצאה: הוא נשאר נאמן ל"עם עובד" ולעורכו שם, אברהם יבין. איכנולד, שחפץ בשני הסופרים, מתנחם: "לפעמים זה רק בעינים שלנו. אנשים מבחוץ לא מבינים זאת. א.ב. יהושע מכר 40 אלף עותקים כפול 40 שקל פעם בשנתיים. זה לא המון. לנו עוד יש כבוד למילה הכתובה. הנסיון להשיג שמות זה נסיון להשיג מכובדות".

שיתוף פעולה נוסף עם העיתון מתקיים בקניית הנייר. העתון הוא קניין הנייר הגדול במדינה וההוצאה מסתייעת בו לעניין זה. לעיתים מעדיפה ההוצאה לעשות זאת דרך התאחדות המו"לים ולעיתים היא מבכרת את המחיר שמציע לה העתון. כך או כך נהנית ההוצאה מעלויות ההפקה הנמוכות ביותר.

שיטות השיווק של הוצאת "ידיעות אחרונות"

"ספר הוא מוצר לכל דבר. כל גימיק לשיווק ראוי כל עוד הגימיק ברמה גבוהה":²⁷ היגד זה של דב איכנולד עשוי לשמש ב"מוטו" של ההוצאה. ברור לכל, כי הספרים יוצאים לאור בראש ובראשונה, למטרת רווח.²⁸ אלא שיש רווח כלכלי-חומרי ויש רווח סימבולי, שהינו יוקרה של הוצאה, שמציעה לספרות ולתרבות – ללא תחזית של רווח כספי – כותרים בעלי ערך ספרותי ותרבותי ובכלל זה יצירות של סופרים צעירים ומבטיחים. לשם הרווח הסימבולי הוציאה "ידיעות אחרונות" ב-2003 את ספרו הראשון של של עידן אלמוג, "דלתות", שלא הניב רווח כספי גדול; אלא ששנה אחרי-כן זכה הספר בפרס הנשיא לספר ביכורים. אכן, נזכיר שוב את הערך הכלכלי-החומרי של ההון הסימבולי, הממתג את ההוצאה כך, שהצרכנים יימשכו אל תוצריה.

כאמור, כבר בשנת 1997 זכה איכנולד בתואר איש-השיווק של השנה. לדבריו:

שיווק אגרסיבי פירושו למצוא קהל יעד ולא להתמקד רק באותם 10% מהאוכלוסייה, שהולכים לחנויות הספרים. לשווק זה אומר, למשל, לארגן תערוכות, פעילויות מול ועדי עובדים, ימי עיון על ספרים חדשים, ארוחת צהריים במפעלים, שליחת סוכנים ואנשי מכירות למקומות עבודה, לגנים ולבית הספר. בתחרות שקיימת היום, כאשר בשבוע אחד יוצא ספר של אלזה מורנטה, שולמית לפיד ורם אורן, חייבים להשקיע הרבה. אנו מעוניינים שלכל ספר יינתן סיכוי שווה ושכולם יקראו אותו. עם זאת, נשקיע בספרים שאנו מזהים בהם פוטנציאל להיות רבי מכר ואמצעי התקשורת יכולים לקדם אותם.

---

²⁷ מתוך ראיון עם דוב איכנולד, שנערך בשנת 2002.

²⁸ יוצאת מכלל זה היא האנציקלופדיה של השואה שנבעה מרצון אישי של איכנולד, אך גם היא, כך דיווח, הפתיעה ברווחיותה.

עוד הוסיף כי הדפסת ספר עשויה לעלות כשלושים אלף שקלים, אך "ידיעות אחרונות" יכולה להשקיע כמאה וחמישים אלף נוספים אם היא מאמינה כי תצא נשכרת מזה. אכן, "ידיעות אחרונות" הייתה בין אלו שהפרו את שיווי המשקל שהתקיים בעולם המו"לות בארץ. רוב ההשקעה הכספית הזו מיועדת לא לעריכה ולהפקה אלא לקניית זמן מדיה (פרסום ברדיו), שטחי פרסום בעתונות, באתרי אינטרנט או במבצעי מכירות אגרסיביים ושימוש בגימיקים (כגון הגרלת כרטיסי טיסה ליפן בין קוני הספר "זיכרונותיה של גישה").

גימיק בולט ויוצא דופן, המעיד על ההשקעה המתמדת ועל היצירתיות של "ידיעות אחרונות" ברעיונות-שיווק חדשים, ליווה את קידום "הנעלמים" מאת סופר המתח, הרלן קובן, שראה אור בראשית שנת 2004. ההוצאה הבטיחה בקמפיין השיווק, כי "אם לא נהנית מהספר, תוכל להחזירו לחנות ולקבל את הכסף בחזרה". הכותרות במודעות הכריזו: "לראשונה בישראל – ספר באחריות. חוויה סוחפת ומרגשת מובטחת! לא נהניתם? החזירו את הספר וקבלו את כספכם בחזרה!" תרגיל אחר היה מבצע משותף עם רכבת ישראל: הספרייה הדפיסה את שלושת הפרקים הראשונים של הספר וחילקה את התדפיסים לנוסעי הרכבת במועדים קבועים מראש. בסיום המבצע נערכה הגרלה בין נוסעי הרכבת, שקראו פרקים אלה. המבצע, אכן, הצליח: בסוף מאי, לפי דיווחו של מיכאל הנדלזן, נמכרו 4,070 עותקים והספר הבליח לרגע בשולי רשימת רבי-המכר.²⁹ דב איכנוולד גורס, שכדי לייצר רב-מכר יש למכור 5,000 עותקים: לאחר מכן לא קשה למכור 50,000 עותקים. "הנעלמים" עלה אפוא על הדרך המלך והוסיף בוודאי לסלול אותה בעבור הספר השני של קובן, "ההזדמנות האחרונה", שיצא בסוף שנת 2004.

---

²⁹ הנדלזן, מ. (14 ביוני, 2004). משוואה עם הרבה נעלמים. הארץ. ראו: [HTTP://WWW.HAARETZ.CO.IL/LITERATURE/1.974338](http://www.haaretz.co.il/literature/1.974338) (נדלה לאחרונה במאי 2016).

דוגמה אחרת היא ספרה של שרון קריץ', "שני ירחים" (2000), תרגום מאנגלית: רנה ורביץ). הספר זכה בביקורות אוהדות ביותר, אך נתפס כספר לנוער ולא למבוגרים, והמכירות לא הרקיעו. איכנולד, שאהב את הספר, לא ויתר והחליט למכור 15,000 עותקים ב-5 שקלים כל אחד, תמורת התחייבות של הקונה לכתוב להוצאה מכתב תגובה. כך נמכרו 40,000 עותקים. במכירת ספרה של יוכי ברנדס, "הגר" (1999), העניקה ההוצאה לקונים כוס קפה.

נסיונות לבדיקת טעמו של הקהל ולהשפעה על הטעם הזה באמצעות תקשורת בין-אישית נעשו עם ייסוד "קהילת הקוראים המשפיעים", שהקים איכנולד בשנת 2005. 25-40 אנשים ממגוון יישובים ומקצועות מהווים את הקהילה למשך שנה, שבסופה באים אחרים במקומם. כך נכתב באתר הקהילה:

הלכה למעשה - החברים בקהילה מקבלים מדי חודש "ספר לבן", כלומר ספר שטרם יצא לאור בעטיפה לבנה לחלוטין, במטרה להימנע מידע מוקדם אודותיו, ומתבקשים לשתף ברשמיהם את הנהלת ההוצאה ואת החברים האחרים. בנוסף לספר הלבן, חברי הקהילה מקבלים מדי חודש גם שני ספרי מתנה מהטובים והנבחרים של ההוצאה לקריאה ולהנאה, ומוזמנים להביע את דעתם גם עליהם... מעבר להשפעה פנימה לתוך ההוצאה עיקר ההשפעה של הקוראים המשפיעים הינה החוצה, בהתנעת סיפור הצלחתו של ספר לבן שקראו מחוץ לקהילה, "בעולם האמיתי". נוכחנו כי בכוחם של חברי הקהילה לגרום לספר שאהבו להיות רב-מכר. דוגמה מובהקת לכך הוא ספרה של עליזה אלרועי – "מראות מצחיקות", שהתקבל באהבה רבה בקהילה ומכר קרוב ל-20 אלף עותקים מבלי שבילה ולו יום אחד בטבלת רבי המכר. רק מכוח ההמלצות של הקוראים המשפיעים. ולכן, בקשתנו היחידה מחברי הקהילה היא לקרוא את הספרים, ולהמליץ עליהם במידה ואהבו אותם. החברות בקהילה הינה שנתית, ומגיעה לסיומה בסוף חודש דצמבר, אז נבחרים חברים חדשים. התנאי היחיד לקבלה הוא מילוי שאלון ההצטרפות המתפרסם באתר

y.net, וכמובן אהבת ספרים. לשמחתנו הפכה הקהילה למעין מועדון ספר יוקרתי ומבוקש, ולמעלה מ-20 אלף אנשים מכל קצווי הארץ ביקשו להצטרף אליה בשנת 2006. הוצאת ידיעות ספרים שמחה לספק לחברי קהילת הקוראים המשפיעים ספרים טובים מדי חודש, וגאה להוביל את השיח הספרותי-תרבותי בישראל.³⁰

דב אייכנולד הניח כבר בראשית המאה ה-21 כי קוראים רבים אינם פוקדים את חנויות ספרים: "יש יותר קוראים מאשר קונים שנכנסים לחנויות הספרים, למרות שאין מה לדאוג גם להם. אנו בודקים אפשרויות, מנסים להגיע לקהל ספציפי לכל ספר ולהיות יצירתיים. הכל נסוי וטעייה".³¹ אחת הדרכים להגיע לקוראים הללו איפינה את "עם עובד" בראשית דרכה: מכירה מרוכזת לוועדי עובדים ולמוסדות. כך, למשל, נמכרה ה"הפעלופדיה", אנציקלופדיה לפעילות חברתית שערך דב גולדברגר, ב-3 מליון שקלים. הכרך הראשון בסדרה של תריסר כרכים חולק בחינם ל-95 אלף מורים בשנת 1997. למורים הוצעה אופציה לרכישת יתר הכרכים במחיר מוזל. להערכת איכנולד, מדובר באחת העסקאות הגדולות שבוצעו בענף המו"לות בארץ. להערכתו, ינצלו לפחות ממחצית המורים את האופציה וירכשו את הסדרה במלואה. פוטנציאל המכירות הנוספות מוערך על-ידו ב-15 מליון שקלים. אפשר לראות, כי "ידיעות אחרונות" מנסה, בין השאר, להקטין את התלות ברשתות הספרים, למרות שאינה יכולה, כמובן, להימנע משיווק באמצעות החנויות.

---

³⁰ עמוד קהילת הקוראים המשפיעים (נדלה לאחרונה במאי 2016):

[HTTP://WWW.YBOOK.CO.IL/MAIN/COMUNITY](http://www.ybook.co.il/main/comunity)

³¹ בראיון עם אורית הראל (2003, דצמבר, 31). מעריב.

יוצרים וסופרים בהוצאה

בין סופרי המקור, שפרסמו על-ידיה עד שלהי העשור הראשון למאה ה-21: יוכי ברנדס³², יהודית רותם³³, איל מגד, נאוה סמל³⁴, שולמית גלבוע, אסתי. ג. חיים, אפרים קישון ואחרים. בראשית שנות האלפיים, הצטרף ל"ידיעות אחרונות" הבולט שבסופריה, יורם קניוק, שזוכה לעדנה גם כפובליציסט באתר ynet של "ידיעות אחרונות", האתר הפופולארי ביותר בישראל. "ידיעות אחרונות" הוציאה את ספריו, "הברלינאי האחרון" (2004), "הבית שבו מתים הג'וקים בשיבה טובה" (2005), "הנעדרת מנחל צין" (2005), "עיטים ונבלות" (2006), "על החיים ועל המוות" (2007), "קסם על ים כנרת" (2008), "תש"ח" (2010), וכן מהדורות מחודשות של ספריו המוקדמים יותר, כגון "בתו" ו"אדם בן כלב".

כאמור, ההשקעה בשיווק עולה לפעמים על זו שבהפקת הספר. כפי שאמר איכנולד לעיל: כאשר כל ספר מתחרה בחמשה ספרים דומים לו, היוצאים יחד איתו באותו השבוע, השיווק הנכון יכול להיות ההבדל בין ספר שנשכח לבין ספר שזכה בתהודה ובמכירה. לרבים מן היוצרים, תהודה זו חשובה אף משכר הסופרים ומתנאים משופרים. אחדים מהסופרים מציינים לשבח את היחסים האנושיים והמקצועיים המאפיינים ההוצאה, הן בתוכה והן בעבודתה עם הסופרים. כמובן, לא כל מי שפרסם על-ידי ההוצאה נשאר בה. להלן דבריהם של שלושה יוצרים, המספרים על הקשר שלהם עם הוצאת "ידיעות אחרונות" ועל המעבר אליה מהוצאות אחרות.³⁵ איל מגד החל את כתיבתו הספרותית בשירה. הוא פרסם את שיריו על-ידי "ספרית פועלים", "הקיבוץ המאוחד", "כתר", "זמורה ביתן", "מסדה" ו"דביר". ספרו הראשון בפרוזה, "ברברוסה", יצא, כאמור, בסדרת "צד

---

³² ב-2008 היא עברה ל"כנרת זמורה ביתן" עם ספרה, "מלכים ג", ומאז הוציאה שם ספר נוסף.

³³ בשנת 2009 היא הוציאה על-ידי "קשת" את ספרה, "על משכבם בלילות".

³⁴ את ספרה האחרון, "חתונה אוסטרלית", היא פרסמה ב"עם עובד" בשנת 2009.

³⁵ הראיונות נערכו ביולי-אוגוסט 2004 על-ידי יהודית פרטוש.

התפר" של "כתר". ב"ידיעות אחרונות" הוא הפך לסופר מוביל והוציא בהוצאה שמונה ספרים: "חסד נעוריך" (1999), "האור השחור" (2002), "חיי עולם" (2001), "סודות ובגידות" (2003), "ארץ אשה" (2006) ו"זוג" (2008), איך לחיות (2010) אשת הקמיקזה (2011), סוף הגוף (2012). הוא אמר:

הזמנים השתנו. פעם, הקשר להוצאה היה אף אידיאולוגי. היום זה אחרת. ב-1998 עברתי ל"ידיעות אחרונות". כאשר אתה כותב פרוזה אין אתה רוצה לנדוד, אתה רוצה להיות במקום קבוע. בהוצאת "זמורה" אליה הייתי שייך, הוצאתי שני רומנים. דובי הציע לי תנאים טובים יותר. מעבר לכך יש זיקה חזקה ביני ובין דוב. נאמנות הדדית. מערכת יחסים זו חשובה לי. ההוצאה מאוד נעימה, האווירה טובה. אלה אנשים שנעים לעבוד עימם. בחודש שספרך בהפקה האווירה חשובה מאוד, חשוב לא להיכנס לעימותים. מבחינה זו, ההוצאה מעניקה לך תחושה משפחתית מאוד. בפרפראזה על המשפט הפותח ל"אנה קרנינה" אפשר לומר כי הסופרים המאושרים ב"ידיעות אחרונות" מאושרים מאותן סיבות: ההוצאה לאור שלהם דואגת לשווק ולהפיץ את הספר שלהם ולא רק בשלב הפקתו.

אסתי ג. חיים הוציאה על-ידי "הספריה החדשה" שני ספרים, "רקדנית בלהקת יחיד" (1997) ו"חיינו השניים" (1999), שזכו בשבחי הביקורת והקהל, ועברה לידיעות אחרונות כשפרסמה את ספרה "מחר יקרה לנו משהו טוב" (2003). בראיון עמה (אוגוסט 2004) אמרה:

ספרייה זו היא שגילתה אותי. זכיתי בפרס ראש הממשלה לספרות. שם [ב"ספריה החדשה"] מערכת השיווק הייתה מינורית. ב"ידיעות אחרונות" יש צוות עמלני של דבורים, שלכל אחת תפקיד מוגדר. כמו נמלה תורמת כל אחת באופן כללי. עם עליזה ציגלר, העבודה נעימה, מקצועית, רגועה. מערך השיווק בהוצאה זו משומן להפליא. יש תחושה של פינוק וטיפוח. אני חשה שאני מוערכת. עליזה מאוד

מקצועית, רגישה ולא אגרסיבית. אף אחד אינו כולבוניק, כל אחד מומחה בתחומו. בספר "מחר יקרה לנו משהו טוב", כל ציטוט נבדק, אין מקום למקריות. לא ניתן להתעלם מיכולת השיווק הגדולה לצד הרצון לטפח צעירים.

יחד עם זאת, לאחר שהוציאה ספר נוסף בסדרת פרוזה עברית בהוצאה (בעריכת רנה ורביץ), את ספרה הבא, "אנשי פינות" (2003) הוציאה בהוצאת "כנרת זמורה ביתן" בעריכת יגאל שוורץ.

יהודית רותם הוציאה את "אחות רחוקה" בהוצאת "סטימצקי" (1992) ואת "קריעה" בהוצאת "עם עובד" (1996). ב"דיעות אחרונות" הוציאה את "אהבתי כל כך" (2000), "כולם צמאים לאהבה" (2003), "הדום בגן עדן" (2005) ו"כמיהה" (2006). היא עזבה את ההוצאה לקראת תחילת העשור הנוכחי. רותם היא אישה חרדית לשעבר, אם לשבעה ילדים. בהיותה נשואה עסקה בכתיבה כסופרת צללים. לאחר שהעזה והתגרשה כתבה את ספרה הראשון, "אחות רחוקה", המורכב מראיונות עם נשים חרדיות. היא מספרת:

באותה עת ערכתי את "בורדה" [בעבור "סטימצקי"] והספר "אחות רחוקה" יצא ב"סטימצקי", ואת הספר השני, "קריעה", הוצאתי ב"עם עובד". בהוצאת "כתר" לא ששו להוציא את הספר הזה משום שאמרו לי, שנעמי רגן "ישבה" על משבצת דומה לשלי. ב"עם עובד" קיבלו אותי בשמחה. אני מעריכה הוצאה זו כהוצאה איכותית ביותר, אך היא הייתה חלשה מבחינת שיווק. לא הייתי מרוצה מיחסי הציבור להם זכה הספר. לאחר הוצאת ספר זה אף אחד בהוצאה לא התעניין בי, ובנוסף, לא זכה הספר להיכלל ב"ספריה לעם". נעלבתי מכך וחפשתי בית אחר. את הספר הבא, "אהבתי כל כך" (2000), פרסמתי ב"דיעות אחרונות". נכנסתי להוצאה זו וכל מה שקיוויתי התגשם: קיבלתי יחס אישי, תחושה של בית, מכולם. נתנו לי עורכת חיצונית: מאיה דבש, שהייתה עורכת ראשית של "מודן". "אהבתי כל כך" נמכר ב-70,000 עותקים. 40

שבועות כיכב ספר זה ברשימות רבי המכר. הוא תורגם להונגרית וגרמנית. הספר היה רחב יריעה, חשתי שהכנסתי את כל כולי לספר זה. יחסי הציבור להם זכיתי היו מיוחדים. חשתי כמו בת משפחה. לאחר פרסום ספר זה נכנסתי לטראומה של הצלחה. מאוד פחדתי, כי הספר הבא לא יעמוד בציפיות. התקשיתי לכתוב. עליזה הציעה לי לכתוב ספורים קצרים לאנתולוגיות. כך חשתי שחרור מה. כתבתי 8-9 ספורים ועליזה ציגלר הציעה לאסוף אותם. הסיפור האחרון היה ארוך יותר. עליזה ביקשה להאריכו. כך הפך סיפור זה לנובלה. מאוחר יותר הפכה הנובלה לספר. הספורים האחרים יצאו בנפרד. הספר "כולם צמאים לאהבה" (2003) שהה 17 שבועות ברשימת רבי המכר. ירון סדן ומנחם פרי חיזרו אחריי, אך נשארתי בהוצאה" (ראיון עמה נערך ביולי 2004).

יחד עם זאת, את ספרה "על משכבם בלילות" הוציאה רותם על-ידי "קשת" בשנת 2009, כאמור, ו"מתי תבואי אלי" ראה אור על-ידי "כנרת-זמורה-ביתן" ב-2012, עובדה המצביעה על חוסר שביעות רצון מבתי ההוצאה לאור מהם נדרה.

"עם הספר"

פרויקט מו"לי גדול של הוצאת "ידיעות אחרונות" היה פרויקט "עם הספר" שהחל בשנת 2007 ונחתם בתוך שנים בודדות של פעילות. נתעכב על פרויקט זה רק משום שהוא מלמד פרק בשאפתנות מו"לית הן מההבט החיובי שבה - נסיון להפיץ תרבות ברוח המפעלים של ביאליק ושל ש. ז. שוקן (המכון לשירה) לכינוס אוצרות הרוח של התרבות העברית - ולסמן את עצמה כהוצאה מרכזית בתרבות, אך הן מההיבט השלילי בו הוצאה לוקחת על עצמה את היומרה לסמן את הקאנון, הספרים המרכזיים בתרבות, תוך שהיא נהנת מהעשייה המו"לית של הוצאות משמעותיות בתרבות העברית, שהיו הראשונות להוציא את הספרים שנכללו במסגרת הפרויקט. שמה של הסדרה נגזר מהשם, שהמוסלמים כינו בו את

היהודים ושאוּמץ בידי היהודים לעצמם, מתוך גאווה במקורות התרבות של העם ובאוריינות, המאפיינת אותו. כך נכתב על הסדרה באתר ההוצאה:

סדרת עם הספר כוללת עשרות מהיצירות הספרותיות וההגותיות החשובות ביותר לתרבות היהודית מאז התנ"ך ועד למאה העשרים. למפעל אדיר ממדים זה חברו חילונים ודתיים כאחד, רבנים, סופרים וחוקרים, והם גיבשו יחד רשימה של יצירות מופת יהודיות מתקופות ומרבדים שונים של השפה והספרות העברית. היצירות שנבחרו הן מתקופות התנ"ך והתלמוד, ימי הביניים והעת החדשה, מתוך שאיפה להעניק ייצוג לגוונים שונים ביצירה היהודית לדורותיה. סדרת עם הספר מגישה לקורא העברי בן ימינו את יצירות העבר, נכסי יסוד בתרבות ישראל, בהוצאה חדשה, מהודרת ונהירה, השווה לכל נפש.

במסגרת "עם הספר" יצאו שתי סדרות: "ארון הספרים היהודי" ו"פרוזה ישראלית". יש לציין, שלרוב רובם של הספרים בסדרת "ארון הספרים היהודי" אין זכויות יוצרים. סדרה זו הוכרזה כקשורה בחגיגת השישים למדינת ישראל, אך כמעט כל כרכיה הם כתבי קודש: התנ"ך, המשנה, סידור התפילה, "מורה נבוכים" לרמב"ם, ספר הזוהר ועוד, ונוספו עליהם כתבים של סופרי ההשכלה והתחייה וספר אחד, "תמול שלשום", של עגנון. במובנים רבים, זוהי חזרתו של מנכ"ל ההוצאה והאיש הדומיננטי בה, דובי איכנולד, אל שורשיו ואל שורשי העסק של משפחתו, הפצת ספרים, ספרי קודש בעיקר. אולי לא מיותר לציין, כי מספר הספרים בסדרה זו, 24 ספרים, הוא כמספר ספרי התנ"ך, מה שיכול להצביע על המעמד הקנוני שההוצאה מבקשת לתפוס. אבל בתחילת המאה ה-21, אוצרות הרוח של התרבות אינם זקוקים להפקה, להדפסה ולהפצה כתוצרים חומריים: רוב הטקסטים של "ארון הספרים היהודי" זמינים באינטרנט.³⁶ נראה, ש"עם הספר"

---

³⁶ אם באתרים בהם כמו זה של מכון ממרא ([HTTP://WWW.MECHON-](http://www.mechon-mamre.org/I/T/To.htm)), המכיל את התנ"ך, התלמוד וספרי קודש אחרים, ואם באתרים המכילים טקסטים עבריים מודרניים יותר, ובראשם "פרויקט בן-יהודה".

הוא אחד המפעלים המו"ליים האחרונים מסוג זה, וכי הוא מנסה להתאים את אמצעי-הביטוי שלו – האותיות המודפסות – לטעם של "דור האינטרנט": הגופנים בספרי הסדרה הם גופנים ללא תגים (sans serif) – מעוצבים בקווים ישרים, בלי העיטור בקצה עליון של האות, המאפיין את אותיות הדפוס כגון אלו שלפניך.

בסדרה "פרוזה ישראלית", שהחלה להופיע בשנת 2010, תוכננו להופיע 20 ספרים שההוצאה הגדירה כנכסי צאן ברזל של התרבות העברית החדשה מ"הוא הלך בשדות" (משה שמיר, 1948) ו"חרבת חזעה" (ס. יזהר, 1949) דרך "מיכאל שלי" (עמוס עוז, 1968) ו"נוצות" (חיים באר, 1979), ועד "עשוי" (מאיר שלו, 1991), "זה עם הפנים אלינו" (רונית מטלון, 1995), "מסע אל תום האלף" (א.ב. יהושע, 1997) ואף "אשה בורחת מבשורה" (דויד גרוסמן, 2008). בפועל הסדרה הזו הייתה כרוכה בטיפול בזכויות היוצרים לכל הספרים שרובם המוחלט התפרסם בהוצאות אחרות (על כך עוד להלן), ומכאן שסדרה זו לא הצליחה להתרומם.

"ארון הספרים היהודי" ו"פרוזה ישראלית" זכו לקידום מכירות אינטנסיבי. כך, למשל, יאיר לפיד שלפני פעילותו הפוליטית והקמת מפלגת "יש עתיד" היה איש תקשורת וידוען המזוהה עם "ידיעות אחרונות" הן ככותב בעיתון והן כסופר בהוצאה, הודיע, כי לא התבקש לכתוב על הסדרה, אך בכל-זאת תרם טורים נלהבים לזכותה ובהם כתב, בין השאר:

שני חלקיה של סדרת "עם הספר" הם מפעל המו"לות השאפתני והחשוב ביותר שנעשה פה מאז החליט אלכסנדר פלאי לייסד את "האנציקלופדיה העברית". בחדר העבודה שלי, מימין למחשב, יש מדף שבו מונחים עשרים הכרכים הראשונים. השבוע פינתי מדף נוסף לסיבוב השני. אתה יושב מול הספרים האלו ומבין שבכל זאת עשינו פה משהו. באנו מן

[HTTP://WWW.BENYEHUDA.ORG](http://www.benyehuda.org) – פרויקט מרשים, בנוסח פרויקטים דומים בשפות אחרות, בו מתנדבים מקלידים לרשת האינטרנט ספרים שלמים, בשירה ובפרוזה, של טקסטים שפגו זכויות היוצרים שלהם.

האינן ויצרנו תרבות שלמה – תוססת, אינטלקטואלית, מעורבת. הסדרה הזו היא הטיעון המשכנע ביותר שהושמע פה זה שנים בזכות הצינונות.³⁷ על זכותו לצאת בטורים נלהבים למען מעסיקיו הגן לפיד בטענה התמימה, שההוצאה אינה מרוויחה כסף מפרויקט זה (למרות הסבסוד מבנק הפועלים). גם אם ההוצאה אינה מרוויחה הון כלכלי, הרי המפעל המו"לי הגדול (44 ספרים תוכננו) מזכה את ההוצאה בהון סמלי עצום: הן בשל התדמית ה"תרבותית"- לעילא של ההוצאה (הרשימה המכובדת של חברי הוועדה המייעצת, המופיעה בתחילת כל כרך, ראויה לבית הוצאה כגון "מאגנס", או "מוסד ביאליק") והן בשל הופעת הסדרה כמוצר יוקרתי, הבולט על מדפי הספריות הביתיות. על זאת כתב מנחם פרי:

מנהל השיווק של הוצאת "כתר" בשנות השמונים סיפר לי פעם על מתעשר חדש, שהגיע אליו ובפיו בקשה, שיספק לו בשביל הסלון שלו "שלושה-ארבעה מטרים ספרים אחת-ולתמיד". "אבל איזה ספרים?" שאל אותו מנהל השיווק. "ספרים אחת-ולתמיד", היתה התשובה. הסדרה החדשה של ידיעות ספרים "עם הספר: פרוזה ישראלית" היא אכן ספרים "אחת-ולתמיד", שיוכלו לעמוד סגורים בסלון בלבושם האחיד, מבלי לתרום דבר למחזור הדם של הספרות ולמודעותה העצמית. "שום בית ישראלי אינו שלם בלעדיהם"; "להחזיר לבית הישראלי את נכסי צאן ברזל"; "עמודי התווך של הספרות העברית המודרנית"; "ארון הספרים הביתי הוא הביטוי הנכון והחזק ביותר לזיקתנו התרבותית והלאומית" – מצבור המטאפורות המליציות, מן הפרסומות ומן הטקסט הקבוע על הכריכות הקשות של הספרים,

---

³⁷ יאיר לפיד על "ארון הספרים היהודי" (נדלה לאחרונה במאי 2016): [HTTP://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-3471962,00.HTML](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3471962,00.html)
יאיר לפיד על "פרוזה ישראלית" (נדלה לאחרונה במאי 2016): [HTTP://WWW.YNET.CO.IL/ARTICLES/0,7340,L-3857373,00.HTML](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3857373,00.html)

מטאפורות שרובן ככולן מתחום הארכיטקטורה ועיצוב-הפנים, חושף

מבלי-משים את כוונותיהם האמיתיות של יוצרי הסדרה".³⁸

בהקשר זה אפשר לציין, כי יתרונה העיצובי של הסדרה הוא, במידה מסויימת, גם חסרונה: בעיני כותב שורות אלו נאה יותר לראות על המדפים ספרים שונים, מתקופות שונות, בצבעים ובפורמטים שאינם אחידים ואשר מצביעים על תרבות מגוונת (תרתי משמע) ועמוקה ולא כזו הארוזה בצבעים אחידים.

זאת ועוד, ספרי הסדרה "פרוזה ישראלית", שלא כספרי "ארון הספרים היהודי", מוגנים בזכויות יוצרים ו"ידיעות אחרונות" נזקקו לאישור מאת ההוצאות המקוריות כדי להוציא אותם לאור. על כך הוסיף מנחם פרי וכתב (שם):

"מיטב הרומאנים" של ספרות עכשווית חיה אינו יכול להיות פרי משא-ומתן מסחרי בין "ידיעות ספרים" לבין ההוצאות שאכן עשו את הספרות העברית בשישים השנים האחרונות, אך עתה הן רעבות למעט מזומנים. הוצאה שאין לה חלק ממשי בטיפוחה של הספרות הישראלית, ותלויה בבניית סדרה כזאת בהיענותם של המו"לים המחזיקים בנכסים הספרותיים – אשר יש להם מן הסתם תוכניות משלהם בנוגע לספרים הללו ושיקולים משלהם את מי להכניס כשותף – אינה יכולה לספק לקוראיה אלא ליקוט אקראי ובלול, המתחזה לקונצנזוס.

המאה ה-21: קטלוגי ההוצאה כראי

ב"משכל" ו"ידיעות ספרים" יחד עם הוצאות המשנה וספריות-המשנה (ראו לעיל) יצאו לאור בשנת 2015 כמאתיים כותרים. מתוך התבוננות לא-מעמיקה בקטלוגים ניתן להבחין ברב-גוניותה של ההוצאה מתחילת דרכה ועד היום. אין כמעט סוגה שאינה מופיעה בה: ספרי בישול, מדריכים לטיולים, ספרי ילדים, ספרות יפה מקורית ומתורגמת, מדע פופולארי, פילוסופיה, פוליטיקה, אנציקלופדיות,

---

³⁸ מנחם פרי (2010, מרץ 22) על סדרת "עם הספר" (נדלה לאחרונה בנובמבר 2011):
[HTTP://WWW.NEWLIBRARY.CO.IL/HTMLS/PAGE_645.ASPX?C0=15566&BSS53=13176](http://www.newlibrary.co.il/htmls/page_645.aspx?C0=15566&BSS53=13176)

מילונים, בריאות, ספרי יהדות, ניהול וכלכלה ועוד. זהו ביטוי למדיניות של ההוצאה: להתרחב ולהוציא לאור כל ספר בעל סיכוי כלכלי. הסמן הבולט לכך הוא הוצאתו של הספר "50 גוונים של אפור" ושאר ספרי הטריולוגיה האירוטית, שהייתה לרב-המכר הנמכר ביותר בכל הזמנים. "פרוזה" (עם סיוע מאת "בבל") נשאה את דגל האיכות אך ריבוי ספריות-המשנה המוכללות בספרייה הקשה על גיבוש קו ברור. בעשור הראשון למאה ה-21 השם "פרוזה" זוהה עם הארי פוטר, עם ספרי המתח ועם אי-אלו ספרים מתורגמים אחרים, יותר מאשר עם ספרות יפה מקורית, למעט מעט חריגים (איל מגד, וספריו המאוחרים של יורם קניוק). אך נראה שדווקא בעשור השני למאה הנוכחית, כמה מספרי ההוצאה רובם בעריכת נות בראל זוכים לתהודה תרבותית רחבה כשהם מביאים קולות ובהם ביקורת חברתית וביניהם "העיר המזרחית" (אילנה ברנשטיין), "נערה בחולצה כחולה" (גבריאל בן שמחון), "אהבת עולם" (יצחק לאור), "חותמות" (חביבה פדיה), "עריק" (עילי ראונר), "כבוד המשפחה" (רוגל אלפר), "תמיד פלורה" ו"חמישה" (יובל אלבשן), "ילדים" (תמר מרין), "גלבי" (איריס אליה כהן), "המרקאי האחרון" (גבריאל בן שמחון), "מפורסם" (גואל פינטו), ו"פשוטעור" (יגאל סרנה).³⁹

---

³⁹ בעניין סרנה, ראוי לציין כי הרומן הדיסטופי שלו, "2023" שיצא לאור בשנת 2014 בהוצאת "קיפוד", ראה אור בסיוע של קמפיין מימון-המון, שעקף את המנגנונים הרגילים של הוצאה לאור. כך כתב סרנה בעמוד בו גייס את הכסף: "עד כתיבת 2023, משך כעשרים שנים, הוצאתי את כל ספרי בהוצאות מוכרות: תור, עם עובד, הספריה החדשה, חרגול וידיעות. עתה, כשהגיע זמנו של 2023 לצאת לאור, אמר לי חבר טוב שהספר מדבר על התנפצות כל המסגרות, ולכן הוא צריך לצאת אל מחוץ להן." בסירה קטנה משל עצמך, כמו האב ובתו בדרכם מפה" (גיבורי הספר, מ.ג.). לכן נחלצתי ממו"מ עם הוצאה גדולה והחלטתי לצאת לדרך עצמאית, כש"הד סטארט" ישמש לגיוס הסכום העיקרי להוצאתו של הספר לאור. בלי טריקים, בעצמי".